

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Dominik Volný

**Změny v pojetí institutu manželství v českých moderních dějinách
v letech 1918–2018**

Diplomová práce

Olomouc 2021

Prohlášení o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Změny v pojetí institutu manželství v českých moderních dějinách v letech 1918–2018*“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Havířově dne 30. 3. 2021

Dominik Volný

Poděkování

Chci poděkovat vedoucí mé diplomové práce ThLic. Mgr. Monice Menke, Th.D. za veškerou pomoc, přívětivost a vstřícný aktivní přístup.

Velké poděkování patří mé rodině, přátelům a všem, kteří mi důvěřovali, podporovali mě a byli ve všem jedinečnou oporou.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	7
1.1. POJEM MANŽELSTVÍ.....	7
1.2. VZTAH RODINY K INSTITUTU MANŽELSTVÍ	9
1.3. HISTORICKÝ KONTEXT ČASOVĚ VYMEZENÝCH OBDOBÍ	11
2. VYBRANÉ ZMĚNY V PRÁVNÍM RÁMCI INSTITUTU MANŽELSTVÍ	14
2.1. VÝVOJ V OBDOBÍ 1918–1948	14
2.2. VÝVOJ V OBDOBÍ 1948–1989	25
2.3. VÝVOJ V OBDOBÍ 1989–2018	32
3. DOPAD ZÁSADNÍCH VLIVŮ NA POJETÍ INSTITUTU MANŽELSTVÍ.....	38
3.1. VLIVY POSILUJÍCÍ INSTITUT MANŽELSTVÍ	38
3.2. VLIVY OSLABUJÍCÍ INSTITUT MANŽELSTVÍ.....	41
3.3. VLIVY PŘÍSPÍVAJÍCÍ K TRANSFORMACI INSTITUTU MANŽELSTVÍ	44
4. ZMĚNY V POJETÍ INSTITUTU MANŽELSTVÍ V SOUČASNÉ DOBĚ	48
4.1. PRÁVNÍ FAKTORY.....	48
4.2. POLITICKÉ FAKTORY	50
4.3. INTERPERSONÁLNÍ FAKTORY.....	52
ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	57
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	58
PRÁVNÍ PŘEDPISY	58
MONOGRAFIE A KOMENTÁŘOVÁ LITERATURA	60
ABSTRAKT	64
ABSTRACT	64
KLÍČOVÁ SLOVA	65
KEY WORDS	65

ÚVOD

V mé diplomové práci se budu zabývat změnami, které se projevily v institutu manželství, jenž je pilířem společnosti jako takové. Institut manželství je nejenom absolutním základním kamenem práva rodinného, ale také se prolíná mnoha dalšími právními odvětvími, ačkoli nejsilnějšími zákony, kterými je chráněna rodina jako taková, jsou bezesporu zákony ústavní. Přesto se napříč celou historií, zvláště pak moderními dějinami, názory a postoje na tento institut měnily. Ať už se jednalo o prostředí právní či nikoliv, manželství nabývalo významu v přímé úměrnosti v souladu s tím, jakou sílu mu přisuzovalo prostředí společenské. Názorové rozpoložení společnosti se vždy odráží v moci zákonodárné, výkonné i soudní, přestože žádnou z těchto tří složek nemůže nikdy řídit jednomyslný celek, ovšem pouze názorová většina. Avšak u institutu manželství je společenský význam nutné chápat ještě mnohem hlouběji. Je to právě institut manželství, který je vnímán pro svůj účel výjimečně díky tomu, že jeho naplněním vzniká základní lidské právo naprosto jedinečné, a to právo na život. Hlavním účelem manželství je dle současné právní úpravy v občanském zákoníku založení rodiny, řádná výchova dětí, a též vzájemná podpora a pomoc.¹ Perspektiva církevního katolického práva navíc účel manželství obohacuje o vzájemné dobro manželů v manželském svazku, později případně též o vzájemné dobro dětí.

Pomineme-li nemanželské soužití, má naplnění manželského aktu nenahraditelný význam pro každého jednotlivce ve společnosti, protože nebyť založení rodiny a řádné výchovy dětí by nebylo ani lidského života a práva jako takového by nebylo potřeba, neboť souhrnu pravidel regulujících lidské chování by chyběl člověk jako ten, jehož chování je regulováno. V souvislosti s institutem manželství tak bude nutné si znovu uvědomit, že právo má význam jen tehdy, jsou-li jím regulovány aspekty lidského života.

Předmětem mého zájmu je popsat vliv přelomových událostí moderních českých dějin na změny, k nimž docházelo v institutu manželství. Hlavní účel manželství bude sledován z perspektivy dopadu legislativních změn, ke kterým došlo v letech 1918–2018. Pokusím se nalézt odpověď na otázku, zda současná transformace institutu manželství má svůj původ především v českém dějinném kontextu, anebo je spíše důsledkem celosvětové proměny paradigmatu uspořádání partnerského a rodinného života.

V rámci mé práce se nejprve zaměřím na uvedení do problematiky, následně pak vymezím důležité pojmy a teoretický právní základ s manželstvím související. Ve druhé

¹ § 655 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

kapitole kvalifikuji vybrané právní změny v jednotlivě časově vymezených obdobích českých moderních dějin rozdělených do tří systematických fází. Protože každé období českých dějin vnímalo institut manželství jinak, budou hrát roli při tomto posuzování mnohdy aspekty historické. Ať už se jednalo o období nově vzniklého československého státu, válečné a poválečné mezidobí, nacistický nebo komunistický totalitní režim či období od sametové revoluce po současnou Českou republiku, všechny tyto společensko-historické fáze měly na institut manželství dopad a vliv. Ve třetí kapitole budu zkoumat tyto vlivy přímo v souvislosti s tím, zda institut manželství posilovaly, oslabovaly nebo přispívaly k jeho transformaci. V další kapitole určím v komparaci současné změny v pojetí manželství. Na závěr mé práce vyhodnotím všechna výzkumná zjištění ve změnách v institutu manželství.

1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1. POJEM MANŽELSTVÍ

Institut manželství je potřeba chápat z široké perspektivy společenské, historické, sociální, teologické, právní i psychologické, neboť všechny vymezené oblasti a další specifické kategorie jedinečným způsobem prolíná. Právní postavení manželství formuje moc zákonodárná, výkonná a soudní, ovšem pro porozumění vývoji manželství jako celku je nutné pochopit právě tuto širokou perspektivu, která pestrou právní paletu manželství utváří.

V současné době postavení institutu manželství a rodinného práva upravuje soukromoprávními normami především zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník, který se stal účinným od 1. ledna 2014, je označován také jako „Nový občanský zákoník“ (dále jen NOZ). Předchozí právní úprava obsahovala pro normy rodinného práva samostatný zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině (dále jen ZOR). Rodinné právo je tedy dnes přímo součástí NOZ v jeho části druhé. Ovšem nejedná se o jediný předpis komplexně upravující rodinné právo.

Národní zákonnou úpravu ve velké míře ovlivňuje právo mezinárodní, které má v právním řádu specifické postavení. Pokud schválená mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než národní zákonný předpis, použije se mezinárodní smlouva. Tento postup vymezuje přímo Ústava ČR, která stanoví: *vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*² Národní zákonné normy pro manželství a příbuzné právní instituty musí proto ve velké míře splňovat kritéria určená mezinárodním a unijním právem.

Pokud bychom chtěli manželství definovat národní zákonnou normou, legální definice obsažená v NOZ vymezuje manželství jako: *„Trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc“.*³ NOZ explicitně stanoví, že uzavření manželství je možné jen na základě příslušných zákonných norem. Proto nemůže přicházet v úvahu jiný právní předpis, podle kterého by bylo manželství uzavřeno. Z legální definice dále vyplývá obligatornost osob různého pohlaví a skutečnost podtrhující trvalost svazku.⁴

² Čl. 10 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

³ § 655 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975.* Praha: Leges, 2016, s. 4.

Je však zřejmé, že budou existovat i svazky, které mají jako hlavní účel jiné aspekty. Jistěže klíčovým pojítkem bude vytvoření pevného zázemí pro fungující rodinu a budoucí výchovu dětí, ovšem budou zde hrát roli též důvody psychologické či zdravotní, sociální podpora a ekonomické zajištění. Smysl a účel manželství se v průběhu trvajících svazku neustále vyvíjí. Pokud tedy bude soud v budoucnu posuzovat jakoukoli otázku týkající se konkrétního manželství, musí zvážit všechny předmětné faktory. Je zřejmé, že žádná zákonná definice nikdy komplexně nevystihne všechny účely manželství. Vždy se objeví výjimky, díky kterým se bude každé jednotlivé fungování daného manželství lišit od jiného svazku. Zákon nemůže svou definicí vystihnout stále narůstající trendy a proměnlivé důvody pro vznik a fungování manželství, je tedy nutné reflektovat různé faktory při fungování institutu manželství.⁵

Obecný zákoník občanský,⁶ označovaný též jako ABGB, jenž byl účinný od 1. 1. 1812 (dále jen „ABGB“), je jedním z nejvýznamnějších civilních kodexů, který ovlivnil právní řády nejen po celé střední Evropě. Byl zdrojem pro zakotvení podpory a pomoci manželů jakožto jednoho z účelů manželství též v NOZ. Důvodová zpráva k NOZ navíc podtrhuje, že v současnosti vzrůstá počet neplodných párů, a proto není možné trvat na jediném možném účelu manželství, kterým by bylo založení rodiny. Tato skutečnost by mohla mít v některých případech dokonce diskriminační prvky. Svazek muže a ženy je proto nutné chápat nejprve jako vzájemnou podporu a pomoc rozvíjenou postupně dalšími etapami v průběhu manželství.⁷

Zajímavé vymezení institutu manželství lze najít také u dalších subjektů, kterými jsou například církve a náboženské společnosti, které kladou na institut manželství specifické důrazy. Příkladem může být definice manželství obsažená v církevním právu, konkrétně v Kodexu katolické církve z roku 1983, který smluvní povahu manželství velmi intenzivně vyjadřuje v kánonu 1056 § 1: „*Manželství je vytvářeno souhlasem stran zákonně projeveným mezi osobami právně způsobilými; žádná lidská moc nemůže tento souhlas nahradit.*“ Institut manželství vychází ze souhlasného rozhodnutí muže a ženy, pojetí navíc zdůrazňuje smluvní charakter, svobodu a významnost nupturientů při vzniku manželství.⁸

⁵ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975.* Praha: Leges, 2016, s. 1.

⁶ Zákon č. 946/1811 Sb., Obecný zákoník občanský, ve znění císařského nařízení č. 69/1916 Ř.z. účinném ke dni 1. 1. 1917.

⁷ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975.* Praha: Leges, 2016, s. 5.

⁸ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve : s ohledem na platné české právo.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 15.

Unikátní v pojetí jsou cíle, kterých by mělo manželství dosahovat, neboť mají svůj přesah do posvátnosti. Koncilní konstituce II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* v č. 48 vyzdvihuje, že institut manželství je ustanoven zejména k dobru manželů, stejně jako potomstva a společnosti. Pojetí cílů v manželství lze shledávat již v patristické tradici. Ta zdůrazňovala tři cíle: *bonum prolis* – dobro potomstva, které podtrhuje jako cíl plození a výchovu dětí, dále *bonum fidei* – dobro věrnosti, jež poukazuje na vzájemnou věrnost, která plyne z vlastnosti *unitas*, a nakonec *bonum sacramenti* – dobro svátosti, jež vyzdvihuje nerozlučitelnost manželství posílenou svátostí. Cíle se však mnohdy redukovaly pouze na dva: *bonum prolis* – prokreativní cíl a *bonum coniugum* – dobro obou manželů spojené s personálními cíli. Katolická církev tedy chápe oproti sekulárnímu prostředí manželství jako nerozlučitelné.⁹

1.2. VZTAH RODINY K INSTITUTU MANŽELSTVÍ

Manželství bývá označováno jako základ rodiny. Ovšem nelze jednoznačně vymezit, že by rodina a rodinný život nemohl existovat bez manželství. Rodina bývá definována různými způsoby. Ačkoli v historických právních předpisech (např. ABGB) bylo možné najít definici pojmu rodiny, v současnosti taková definice v českém právním řádu není obsažena. Z toho důvodu je nutné chápat obecné sounáležitosti s rodinou a jejím vymezením související v širší perspektivě. Hlavními důvody, proč nynější právní úprava vymezení rodiny a rodinného života neobsahuje, ačkoli ve společenských vědách se s mnoha možnými definicemi setkat můžeme, je především absence rodiny jako nositele subjektivních práv a povinností, tedy rodina sama o sobě nemá právní osobnost a s tím související právní jednání. Dalším významným důvodem je judikatura Evropského soudu pro lidská práva (dále jen ESLP), která stále intenzivněji upravuje otázky rodinného života. Ochrana rodiny, rodičovství a manželství je zaručena též zásadami soukromého práva – např. § 3 NOZ. Především je však chráněna na ústavněprávní úrovni, například v čl. 32 Listiny základních práv a svobod¹⁰ (dále jen LZPS). NOZ také vymezuje příbuzenství, švagrovství a osoby blízké, které se na rodinu vážou. Pokud bychom se zaměřili na to, že základním aspektem rodiny je společné soužití, které je širším rámcem než bydlení, stejně jako aspekt osobního a majetkového společenství, dospěli bychom za pomoci

⁹ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve : s ohledem na platné české právo*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 17.

¹⁰ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

výkladu k celkovému zhodnocení, že zákonná úprava chápe rodinu zejména v poměru rodičů a dětí. Právní ustanovení přitom nedeklarují, že rodiče dítěte jsou zároveň manželé. Existence manželského svazku je uplatněna v tomto vztahu jen v omezených intencích. Nelze však opomenout, že rodina plní ve společnosti nenahraditelné funkce, kterými jsou zejména funkce biologická (nebo též reprodukční), dále ekonomická (zabezpečovací), socializační (chápaná ve smyslu postupné interakce dítěte do společnosti), a nakonec emociální (poskytující dítěti zázemí před okolním světem).¹¹

Faktický právní poměr příbuzenství ve většině případů odpovídá biologickému poměru. Někdy však mohou rodinné vztahy, které nejsou příbuzenské, kopírovat vzorce poměru biologického, např. v oblasti osvojení nebo do určité míry též oblasti pěstounské péče. Zajímavou pozici má v této otázce bezdětný partnerský vztah, ať už jde o poměr manželů, nesezdané soužití, registrované partnerství nebo neregistrovaný vztah stejnopohlavních párů. Nesezdané soužití (muže a ženy) či neregistrovaný poměr osob stejného pohlaví může v určitých případech určovat právní poměr osob blízkých, který však má jen omezené právní důsledky, neboť se v tomto pojetí jedná pouze o faktický stav. Ačkoli osoby v těchto formách společného soužití vedou společnou domácnost či vykazují určité prvky rodinného společenství, nelze je komplexně za rodinu označit, neboť pojetí rodiny je zásadně myšleno jako základ rodu a pokračování rodinného života v následujících generacích. Pokud tedy právní úprava pro vznik zákonem upraveného poměru, ať už manželství nebo registrovaného partnerství, stanoví určité náležitosti a jejich poměru tak dává legální status, zařazuje takový vztah do konkrétních právních poměrů rodinného a soukromého práva.¹² Neboť i registrované partnerství je v současnosti oproti nesezdanému soužití, které tvoří osoby označované též jako druh a družka, upraveno jako statusový právní poměr a blíží se tak v těchto prvcích institutu manželství.¹³

Poslední významnou roli před vstupem do manželství hraje zasnoubení, které však v současnosti není zákonem upraveno, ačkoli je na mnoha místech užito pojmu snoubenci. Jedná se však o legislativní zkratku. K zasnoubení fakticky dochází, přestože nemusí mít slavnostní formu, neboť je lze chápat jako souhlasný projev muže a ženy o tom, že spolu chtějí vstoupit do manželství. Součástí jejich souhlasu může být přesně určená doba pro tento vstup do manželství, anebo ji lze určit dobou přiměřenou podle zvyklostí, okolností a dalších

¹¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESPHALOVÁ, Lenka a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 47.

¹² RADVANOVÁ, Senta a kol. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 3.

¹³ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 520.

konkrétních aspektů. U snoubenců dochází k oznámení a shodě o budoucím vzniku manželství, resp. projev druhého snoubence je brán na vědomí. Vzhledem k tomu, že zasnoubení není přímo upraveno, nejsou vymezeny ani důsledky porušení tohoto slibu. Ovšem pokud by existovala dohoda o uzavření manželského svazku a následně by došlo k odstoupení od předmětné dohody, přichází v úvahu možné negativní právní důsledky, a to především v majetkové oblasti.¹⁴

Pokud bychom se zaměřili na definici zasnoubení v církevním právu, jednalo by se zejména o formu oboustranného příslibu, který zakládá budoucí uzavření manželství. Dle církevního práva není potřeba, aby bylo zasnoubení bráno jako nutný element k přípravě na sňatek. CIC/1917 v kánonu 1017 vyžadoval písemnou formu zasnoubení k jeho platnosti, ovšem na základě těchto skutečností nebylo možné vyžadovat pozdější uzavření manželství, jen nárok na případnou náhradu škody, a to zejména materiální. Benevolentnější úpravu bychom dále našli v CIC/1983 v kánonu 1062, jehož právní úprava již nevyžadovala pro zasnoubení písemnou formu a stanovení náležitostí se přenechávalo partikulárnímu právu, biskupské konferenci. Stejně jako předchozí kodex zdůrazňoval, že na základě zasnoubení nelze později vyžadovat obligatorně uzavření manželství, jen případný nárok na náhradu škody. Zasnoubení jako deklarované rozhodnutí k přípravě na manželství s danou osobou však má velký pastorační význam, a proto bývá v církevním prostředí slaveno liturgickým obřadem.¹⁵

1.3. HISTORICKÝ KONTEXT ČASOVĚ VYMEZENÝCH OBDOBÍ

Práce je zaměřena na změny v pojetí institutu manželství v českých moderních dějinách z perspektivy stoletého období, jež určuje vymezený časový interval v letech 1918–2018. Důvodem pro konkrétní interval je zejména skutečnost, že v průběhu tohoto období českých dějin proběhly významné historické události, které po mnoho dalších let intenzivně zasáhly do společenské, právní a soukromé sféry života každého jednotlivce.

Pojem české moderní dějiny lze vnímat z různých odborných pohledů. Pro účely této práce se bude týkat vymezení toho historického období pro české území, které lze při vzájemném uvážení historických souvislostí vnímat jako relevantní pro český kontext.

¹⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESPHALOVÁ, Lenka a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 48.

¹⁵ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve : s ohledem na platné české právo*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 37–38.

Není tedy podstatné, zda se v konkrétním časovém intervalu považovalo samostatné území za české formálně. Důležité zde bude obsahové určení v jádru historického kontextu.

Dalším kritériem ve vymezeném pojmu je faktor moderního pojetí dějin. V tomto případě je rovněž potřeba výkladu pro užitý pojem. Za moderní dějiny budou v této práci považovány takové historické skutečnosti, které společně vyčleňují moderní pojetí samostatného suverénního státu s českými historickými kořeny, a také souvislosti, které konkrétnímu historickému mezníku bezprostředně předcházely.

Za takovýto historický mezník lze bezpochyby považovat vznik samostatného Československa dne 28. 10. 1918, rovněž také historické a právní souvislosti tomuto mezníku bezprostředně předcházející. Pro vznik suverénního a samostatného státu je nesmírně důležitým faktorem právní řád, neboť musí nově vzniklý stát zaštit'ovat, jestliže má být stát založen na právních principech a společensky uznávaných zásadách.

Pokud je tedy právní řád každého státu nedílnou součástí jeho faktického suverénního fungování, je důležité považovat za klíčové předpisy, které právní řád měnily tak intenzivním způsobem, že zasáhly do celospolečenského dění. Na základě tohoto poznatku přicházejí v úvahu tři časově rozdělené intervaly diferencující období sta let od vzniku samostatného Československa.

Prvním obdobím je časový interval v letech 1918–1948, jenž začíná právě rokem vzniku nového státu a reflektuje jeho následný právní vývoj včetně druhé světové války. Toto období je ukončeno rokem 1948, neboť v tomto roce došlo v právním řádu k zásadní změně způsobené přijetím Ústavy 9. května v r. 1948¹⁶. Tato změna byla zapříčiněná nastolením nového režimu, který vydáním tohoto klíčového ústavního pilíře mohl ovlivnit společnost nejen fakticky, ale také právně.

Dalším systematicky vyčleněným časovým intervalem je období komunistického režimu v letech 1948–1989, neboť v průběhu těchto let došlo ke kompletnímu pozměnění společenských hodnot. Nová Ústava upřednostňovala zásady socialismu a její hodnotové prvky se projevíly také v nově přijatém zákonu o právu rodinném účinném od 1. ledna 1950.¹⁷ Komunistický režim ovšem také procházel vývojem, a tak 1. dubna 1964 vstoupil v účinnost zákon o rodině,¹⁸ který byl paradoxně nadále účinný (byť s více novelami) i po vzniku samostatné České republiky a nahradil jej s účinností od 1. ledna 2014 až NOZ.¹⁹

¹⁶ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948.

¹⁷ Zákon č. 265/1949 Sb., Zákon o právu rodinném, ve znění zákona č. 46/1959 Sb., účinném ke dni 1. 9. 1959.

¹⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině, ve znění zákona č. 401/2012 Sb., účinném ke dni 1. 1. 2013.

¹⁹ Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Poslední časové rozmezí v letech 1989–2018 je charakteristické převratnou událostí. Sametová revoluce započatá dne 17. listopadu 1989 byla posledním verdiktem pro oslabený komunistický režim, který se začal hroutit zevnitř. Moc zákonodárná, výkonná a soudní se stala součástí nově vzniklého demokratického právního státu založeného na garantovaných lidských právech. Časové vymezení tak reflektuje podstatné změny v manželství a rodinném právu z perspektivy posledních třiceti let od Sametové revoluce, která byla vyvrcholením nové etapy směřující k fungování svobodného státu zproštěného nacistické a komunistické totalitní ideologie, jež ovlivňovala život každého člověka na českém území více než půl století.

2. VYBRANÉ ZMĚNY V PRÁVNÍM RÁMCI INSTITUTU MANŽELSTVÍ

2.1. VÝVOJ V OBDOBÍ 1918–1948

První významný historický mezník v manželství a rodinném právu, který nastal již ke konci 18. století a ovlivnil vymezené časové období, byl toleranční patent vydaný roku 1781. Ten povolil nejen činnost evangelickým církvím a pravoslavné církvi, ale rovněž také dovoloval manželství osob různého vyznání, např. katolického a evangelického vyznání. Počátkem roku 1783 pak byl vydán manželský patent Josefa II., kterým byly provedeny další podstatné změny, zejména byly kompetence rozhodování manželských sporů svěřeny státním soudům. Pozdější josefínská legislativa ovlivňující institut manželství upravila ještě otázky ohledně postavení nemanželských dětí, byly tak zrovnoprávněny manželské a nemanželské děti, což se promítlo do dědického práva, a také bylo nově upraveno poručenství. Patent se ovšem zcela neodchýlil od perspektivy církevního pohledu v otázkách pojetí manželství. Navíc umožňoval různou úpravu svazku pro konkrétní osoby podle náboženského vyznání. Katolíkům byl umožněn rozvod od stolu a lože tak, jak jej umožňovalo ve svém celku kanonické právo. Je nutné zmínit, že se v tomto případě nejednalo o rozvod v takové podobě, v jaké je vnímán dnes, ale jednalo se o formu odloučení manželů od společného života. Faktickým ukončením manželství totiž byla rozluka. Ta byla umožněna např. evangelíkům, avšak v případě, že se jednalo o smíšené manželství osob vyznání katolického a evangelického, nebyla rozluka umožněna ani v této situaci.²⁰

V roce 1785 došlo k dokončení prvního dílu pro nově připravovanou občansko-právní kodifikaci. Následující rok byla předložena osnova zákoníku, aby jej projednala státní rada. Ta doporučila císaři schválení, proto byl 1. díl zákoníku, známého jako Všeobecná práva městská,²¹ nakonec vyhlášen 1. listopadu 1786.²² Součástí tohoto Josefínského zákoníku byly i aspekty dřívějších reforem, jako třeba nabývání majetku pro protestanty, patent manželský nebo o dědické posloupnosti, anebo o rovnosti manželských a nemanželských dětí.²³

²⁰ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 25–26.

²¹ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel. *Repetitorium českých právních dějin do roku 1945*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2008, s. 96.

²² JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 19.

²³ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995, s. 164.

Manželství bylo v tomto zákoníku vnímáno jako občanská smlouva. Zcela zásadní bylo pojetí manželství v reglementacích různých konfesí: zatímco sňatky katolické se blížily tradicím kanonického práva, sňatky osob, které nebyly katolického vyznání (včetně židů), měly naopak podobu spíše laickou. Manželství mohlo být v habsburské monarchii za určitých podmínek rozvedeno, bylo však potřeba reflektovat konkrétní zákonné možnosti, neboť byl rozdíl mezi rozvodem a rozlukou. Důvodem byla skutečnost, že v případě rozvodu svazek nadále trval, podstatou bylo, že pomíjela jen práva a povinnosti, jež vyplývala ze společného soužití, ne však z manželství samotného. Naopak rozluka umožňovala zrušení dosavadního manželství komplexně, a proto bylo možné následovně uzavřít nové manželství.²⁴

Po smrti Josefa II. se nadále pokračovalo v občanskoprávních kodifikacích. Díky tomu se 1. 1. 1812 stal účinným ABGB. Tento právní předpis byl klíčový pro celé etapy právních dějin, proto jsou historicko-právní skutečnosti co do významnosti ve vymezeném časovém intervalu v letech 1918–1948, včetně období předcházejícímu časovému rozpětí, v právním kontextu nejdůležitější. Předmětné skutečnosti byly formovány kvalitním civilním kodexem, jehož pilíře se v mnohém zachovaly, proto je pojetí a utváření manželství nutné systematicky vysvětlit v ucelené perspektivě, včetně fungování před platností, a posléze v průběhu účinnosti ABGB.

Právní úprava regulující manželství počínala v ABGB až v § 44, který upravoval definici pojmu manželství. ABGB chápal manželství jako smlouvu. Kanonické právo navíc chápalo manželství jako svátost, přičemž církevní pojetí reflektovalo smluvní základ manželství. Díky této úpravě došlo k vyřešení otázek ohledně státní interakce v institutu manželství. Vycházelo se z koncepce určující vznik manželství na základě smlouvy projevující se jako důsledek svobodného projevu vůle muže a ženy. Projev vůle s jeho konkrétní formou byl klíčový pro základ manželství. Pokud nebyly dodrženy náležitosti projevu, nemohlo manželství vzniknout.²⁵ Konsens se musel stát na základě zákona, vyžadoval tak ryze formální prvky. Proto dodržení formy bylo zlomové pro možnost vzniku nového manželství.²⁶

ABGB prohlašoval za základ manželských věcí pouze skutečnosti vymezené občanským právem a stanovil, že neakceptuje jiné překážky sňatku než ty, jež sám proklamuje. Přenesl kompetence rozhodování v manželské agendě na státní úřady, kvůli čemuž byly

²⁴ ŠÍNOVÁ, Renáta, ŠMÍD, Ondřej a kol. *Manželství*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 68.

²⁵ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 370.

²⁶ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 29–30.

církevní orgány z utváření a vlivu v oblastech institutu manželství po formální stránce vyloučeny. Zajímavé však bylo, že se perspektiva obsahu ABGB a jeho jednotlivých ustanovení od aspektů kanonického pojetí manželství do značné míry nelišila. Zůstala zachována církevní forma manželské smlouvy. Duchovní správcové měli možnost ohlašovat sňatek, přijímat prohlášení osob hodlajících vstoupit do manželství, jímž také obřadně za přítomnosti dvou svědků dávali souhlas k sňatku, a nakonec mohli též vést matriky konkrétních sňatků.²⁷

Církevní soudy byly v mezidobí platnosti CIC/1917 oprávněny posuzovat v rámci své agendy otázky fungování manželství, projednávání separací, prohlášení za mrtvého a jiná řízení, např. přípravu materiálů pro dispenz od nedokonaného manželství. Církevní soudy v tomto období existovaly nadále, ovšem neměly možnost určovat konkrétní státem garantovaný status pro existenci manželství. Situaci lze srovnat se současností, kdy je úkolem církevních soudů řešit zejména platnost a neplatnost manželství z perspektivy náboženské nijak nezasahující do státních kompetencí, a to zásadně ve svazcích, v nichž vystupuje katolický partner či křesťanská víra obecně. Než církevní soudy přijmou danou žalobu, obvykle se ujišťují, že manželství zaniklo před státem rozvodem, jsou vyřešeny specifické otázky majetkové sféry a péče o děti. Církevní soud posléze posuzuje neplatnost z pohledu církevního, přičemž nejčastěji se řeší vady manželského souhlasu (důvody psychické nezpůsobilosti převzít podstatné manželské povinnosti, dále nezralost, vyloučení potomstva, výjimečně též existence překážky vzniklé před sňatkem atd.), ovšem důsledky rozhodnutí soudu jsou určeny pouze v rovině náboženské.²⁸

Nyní bych se zaměřil na změny v právním rámci, které se v institutu manželství objevily po těchto skutečnostech předcházejících vymezenému časovému intervalu. ABGB byl účinný od 1. 1. 1812 a jeho účinnost přetrvala také v časovém období let 1918–1948 navzdory tomu, že 28. 10. 1918 došlo ke vzniku samostatného Československa. Proto je důležité podtrhnout jeho právní relevanci, díky které ovlivňoval právní řád v dalších zásadních právně-historických etapách.

Nejprve je nutné vymezit předsmělní odpovědnost budoucích manželů. Zásnuby v tomto časovém mezidobí neměly přímé právní následky, neboť nebyly konkrétním formálním aktem. Ovšem vzhledem k tomu, že vstup do manželství byl vnímán jako určité uzavření

²⁷ VESELÁ, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 65.

²⁸ MENKE, Monika. *Soudnictví římskokatolické církve v českých zemích v období kodifikovaného kanonického práva*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2015, s. 25–26.

smlouvy, byl nutný jistý formální postup. Předpokládalo se, že se osoby dohodly na uzavření sňatku a bližší specifikaci určující náležitosti manželství v podobě smluvní dohody ohlásily úředním orgánům, které uskutečnily řádné ohlášky. Co se týkalo předběžného slibu, nebyl řádně vynutitelný. Ovšem skutečnosti v následujících ustanoveních uvedených v ABGB jistým způsobem proklamovaly právní důsledky v případě zasnoubení. Například zasnoubené dceři náleželo věno, zasnoubený syn měl naopak tzv. nárok na výbavu. Snoubenci též byli oprávněni uzavřít s třetími subjekty svatební smlouvy. Zajímavostí bylo ustanovení, které podmiňovalo soulož mezi snoubenci jako možné naplnění skutkové podstaty trestného činu, jenž se označoval jako „*svedení pod slibem manželství*“, případně taková situace mohla být řešena nárokem na náhradu škody. Zvláštností rovněž byla situace, kdy snoubenka vojína, který padl v průběhu světové války, mohla svobodně přijmout jeho jméno a úřední titul při oslovování její osoby jako „paní“. Vyžadován byl k těmto oprávněním snoubenky souhlas zemského úřadu.²⁹ Jako zajímavost lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR, který se k otázkám zasnoubení vyjadřoval v judikatuře: „*Důvody odstoupení od zasnoubení netřeba uvést již při odstoupení, nýbrž lze je uplatnit i později, aniž záleží na tom, že odstoupivší zvěděl o nich teprve po odstoupení. Pohlavní nemoc snoubence jest důvodem k odstoupení. Osoba rozdílná od snoubence může proti tomu, kdo bezdůvodně odstoupil od zasnoubení, domáhati se náhrady škody, jež byla jí tím způsobena, ovšem ale jen dle všeobecných zásad o závazcích k náhradě škody.*“³⁰ Zasnoubení mohlo být zrušeno, ABGB upravoval nárok na náhradu škody v případě, že k odstoupení od dohody o zasnoubení nenastala žádná důvodná příčina, z čehož plyne, že ABGB dělil odstoupení od dohody na odůvodněné či neodůvodněné. Rozhodnutí záleželo na uvážení soudu, přičemž prokázat odůvodněnost odstoupení a nést důkazní břemeno bylo určeno snoubenci, který v tomto případě odstoupil od zasnubní smlouvy.³¹ Bylo tedy na místě požadovat případný nárok, pokud snoubenci objektivně vznikla škoda.³²

Komu v uzavření manželství nebránily zákonné překážky, mohl svobodně vstoupit do manželství. Překážky ABGB diferencoval různě. Primárně stojí za to zmínit oblast překážek,

²⁹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 374.

³⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 16. ledna 1923, R I 1295/22; VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 141.

³¹ VACEK, Josef. *O zasnoubení v církevním právu římskokatolickém*. In: *Vědecká ročenka Právnícké fakulty*. 1922/1923, roč. 2, s. 53. VACEK, Josef. *Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin*. Brno: Nákladem československého akademického spolku Právník, 1923. 241 s. VACEK, Josef. *Manželské právo dle názorů církve římsko-katolické u srovnání s hlavními názory moderních právních systémů*. Brno: Nákladem československého akademického spolku Právník, 1924. 147 s.

³² VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 32–33.

kteře byly způsobeny tzv. nedostatkem přivolení. Jednalo se o ně v případě, kdy projev vůle k uzavření manželství neobsahoval a nezpůsobil právní relevanci. Spadaly sem případy, kdy osoba trpěla nedostatečným rozumem, jenž byl zapříčiněn duševní chorobou či nedostatkem věku. Osoby nezletilé i zletilé, jež měly z jakéhokoliv důvodu omezenou svéprávnost k právním úkonům, potřebovaly k uzavření sňatku svolení otce. Pokud však již otec nežil anebo byl nezpůsobilý k zastupování svého potomka, přivolení dával soud. Nezletilost byla dána překročením hranice 14 let, a zároveň prozatímním nedosažením dospělosti.³³ Zajímavostí bylo, že pokud se jednalo o nezletilé dítě, které bylo navíc nemanželské, bylo nutné svolení poručníka a rovněž přivolení soudu. ABGB nabízel soudům vodítko skutečností, jež při udělování souhlasu mohl zohledňovat. Mezi ně spadal například nedostatek potřebných příjmů, dále pak prokázané či obecně známé špatné mravy, anebo nakažlivé nemoci a vady, jež mohly být na překážku účelu sňatku. Jednalo se však pouze o důvody demonstrativní, soudci byla ponechána benevolence a uvážení pro další relevantní skutečnosti.³⁴ Zvláštní procesní postup však byl stanoven pro vojenské osoby, jejichž zákony stanovovaly, kteří konkrétní členové nemohou vstoupit do manželství bez souhlasu vojenského útvaru.³⁵

ABGB reflektoval, že sňatek by měl být vždy uzavřen za svobodného počínání osob. Z toho důvodu byla další zákonnou překážkou situace, kdy byl souhlas snoubence zapříčiněn bázní, která vyvolávala důvodnost a opodstatněnost. Jako příklad lze uvést ustanovení ABGB stanovující k předmětné situaci: „*Byla-li bázeň důvodná, dlužno posouditi podle velikosti a pravděpodobnosti nebezpečnosti a podle tělesné a duševní povahy ohrožené osoby*“.³⁶ Z uvedeného plyne, že hrozba nemohla být pouze zanedbatelná, ale musela být skutečně vážná. Mohla se týkat újmy na životě a zdraví, osobní svobody, cti nebo případně tělesné integrity a dalších významných životních hodnot.³⁷ Proto byl souhlas se sňatkem rovněž neplatný, pokud byla osoba unesena a v souvislosti s tím donucena ke vstupu do manželství. Dále pak se na tuto situaci vztahovaly omyly, které se vázaly k osobě budoucího manžela.³⁸ Rovněž bylo faktickým problémem těhotenství manželky s jiným mužem, pokud její manžel zjistil tuto skutečnost

³³ LAURIN, František. *O nedospělosti co překážce manželství podle práva římského, rakouského a kanonického*. In: *Právník*. 1875, s. 649, 690, 721, 757; KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, s. 8.

³⁴ SVOBODA, Emil. *Rodinné právo*. Praha: Vesmír, 1921, s. 19. KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, s. 8.

³⁵ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 34–35.

³⁶ § 55 zákona č. 946/1811 Sb., Obecný zákoník občanský.

³⁷ KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, s. 12 an.

³⁸ HOBZA, Antonín. *Podvod při smlouvě manželské dle práva kanonického se zřetelem k církevnímu právu evangelickému a modernímu právu světskému*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1906. 88 s. SVOBODA, Emil. *Rodinné právo*. Praha: Vesmír, 1921, s. 17.

až po sňatku, přičemž namítnutí této zákonné překážky byl oprávněn uplatnit právě manžel těhotné manželky. Lze tedy zhodnotit, že v případech omylů vymezoval ABGB dva konkrétní typy omylů, které měly vliv na platnost manželství. Prvním z nich byl omyl v osobě manžela a druhý omyl způsobený totožností dítěte, které nebylo biologickým dítětem manžela matky. Ve druhém případě byla nutná podmínka, aby otec nevěděl před uzavřením manželství o skutečnosti, že není biologickým otcem. Jednalo se o tzv. relativní neplatnost, bylo tedy potřeba, aby se manžel v obou případech omylů této neplatnosti dovolal. Další typy omylů týkající se např. zklamaných očekávání z důvodu nenaplnění předpokládaných či smluvených manželských podmínek neměly vliv na absolutní neplatnost sňatku.³⁹ Otázka pro určení biologického otce dítěte by se dnes řešila procesním postupem určování otcovství.⁴⁰

Jinou skupinu důležitých zákonných překážek, které podmiňovaly vstup do manželství, stanovil tzv. nedostatek mohoucnosti k účelu. ABGB do této kategorie začleňoval tělesnou mohoucnost a mravní způsobilost. První předpoklad byl důležitou náležitostí manželství, neboť nemohoucnost ke konání manželských povinností v případě její trvalosti a existence v období uzavírání manželské smlouvy tvořila skutečně relevantní překážku. Naopak nemohoucnost dočasného charakteru, případně vzniklou až v průběhu manželství, za relevantní zákonnou překážku nebylo možné považovat. Hranici nemohoucnosti určoval ve velké míře právní výklad. Na základě odborné literatury však lze říci, že nemožnost otěhotnět nebo plodit děti přímo za nemohoucnost považována nebyla.⁴¹ Nedostatek mohoucnosti tvořila také druhá část spadající do této kategorie, a to mravní nezpůsobilost, za kterou byla dle původního znění ABGB považována situace, kdy byl zločinec odsouzen k nejtěžšímu trestu, případně byl rozsudkem donucen k výkonu trestu v těžkém žaláři. Tato neplatnost sňatku se počítala ode dne vyhlášení rozsudku.⁴² Na právní úpravu trestných činů se vázala analogicky bigamie – překážka dvojího manželství a exogamie – tedy překážka, jež je určena příbuzenstvím osob. Bylo stanoveno, že sňatek nemohl vzniknout v linii přímé vzestupně ani sestupně, dále mezi dětmi sourozenců a rodiči sourozenců. ABGB v tomto ohledu nerozlišoval příbuzenství manželské a nemanželské. Nebylo tedy možné a contrario uzavřít ani sňatek mezi adoptivními rodiči a adoptovanými dětmi, neboť právě všechny uvedené situace spadaly pod trestněprávní úpravu,

³⁹ HENNER, Kamil. *Úvaha o reservatio mentalis při smlouvě manželské*. In: *Právník*, 1911, s. 897. TILSCH, Emanuel. *Reservatio mentalis při smlouvě manželské*. In: *Právník*. 1911, s. 854.

⁴⁰ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 35.

⁴¹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 420.

⁴² KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, s. 10.

kteřou bylo naplnění trestného činu, jenž se označoval jako krvesmilství.⁴³ Nemožnost uzavřít sňatek se týkala také přímých příbuzných manželů, kteří nemohli uzavřít manželství z důvodu švagrovství, jež se týkalo jejich osob mezi sebou navzájem. Tato úprava však byla zrušena roku 1919 na základě tzv. manželské novely,⁴⁴ která zrušila rovněž právní úpravu cizoložství vymezující neplatnost sňatku osob naplňujících podmínky cizoložství, přičemž k tomuto cizoložství muselo dojít již před uzavřením sňatku a muselo být prokazatelné. Posledními dvěma překážkami byly zákonné náležitosti recipované z úpravy kanonického práva. Jednalo se o překážku svěcení a řeholního slibu, tyto však nakonec také zrušila tzv. manželská novela z roku 1919.⁴⁵ Historickými zdroji pro překážky v ABGB tak byly základy římského a kanonického práva.⁴⁶ Mnoho překážek, které již v občanském právu neexistují, zůstaly překážkami podle manželského práva katolické církve, případně vadami souhlasu z církevního pohledu.

Zajímavostí bylo, že ABGB v souladu s kanonickou tradicí právně zakotvil také institut ohlášek, které ve své podstatě znamenaly oznámení sňatku, přičemž se v nich uváděla jména vlastní a rodinná, místo narození, bydliště a stav. Dále stanovily povinnost oznámit druhému snoubenci možnou zákonnou překážku manželství. Tyto ohlášky bývaly oznamovány tři neděle a sváteční dny bezprostředně po sobě následující.⁴⁷ Ohlášky následně byly recipovány po vzniku samostatného Československa rovněž manželskou novelou, která je nazvala „vyhláškami“, ovšem zachovala jejich smysl a účel. Cílem bylo zejména, aby každá osoba, která mohla vědět o případné překážce sňatku, tuto skutečnost oznámila.⁴⁸ Pokud se ohlášky, resp. vyhlášky nekonaly, mohlo to podle původního znění ABGB ve své podstatě znamenat neplatnost sňatku.⁴⁹

Zajímavostí k ohláškám je fakt, že posléze v letech 1950–1989 bylo jejich konání státní mocí zakázáno. Od ohlášek byl dán v katolické církvi generální dispens. V současnosti platí v církevním prostředí směrnice České biskupské konference z 27. 1. 1993, jež vymezuje,

⁴³ KRÍŽENECKÝ, Jan. *Zákonná úprava příbuzenských sňatků s hlediska biologicko-lékařského*. In: *Právník*. 1918, s. 325, s. 361. LAURIN, František. *Pokrevensví a švakrovství jakožto překážky manželství rozlučující podle práva církevního*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1891. 76 s.

⁴⁴ Zákon č. 320/1919 Sb., zákon Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

⁴⁵ VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*. 1. díl. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 155.

⁴⁶ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 36–37.

⁴⁷ KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, s. 17.

⁴⁸ § 2 zákona 320/1919 Sb. z. a n.

⁴⁹ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 38.

že se před uzavřením manželství konají ohlášky ve farnosti, ve které bude svatba, resp. v místě trvalého bydliště nupturientů, přičemž se vykonávají ústně jednou za 14 dní před sňatkem nebo písemně na vývěsce kostela formou oznámení. Při sepisování svatebního protokolu se kněz táže nupturientů, jestli existují vážné důvody pro neuskutečnění ohlášek, pokud ano, má možnost od ohlášek dispenzovat. Případné konání ohlášek nebo možný dispens se poznamenává v protokolu.⁵⁰

Následně je potřeba vymezit konkrétní jednotlivé povinnosti manželů, které se objevovaly v institutu manželství v předmětném vymezeném intervalu. ABGB upravoval rodinné poměry, pro které stanovil, že se zakládají manželskou smlouvou, ale reguloval také jejich obsah, který tvořily práva a povinnosti manželů. Primárně se jednalo o povinnost žít společně v manželství jako nerozlučném společenství, z čehož plynulo, že mělo být manželství trvalé a nezrušitelné, resp. zasáhnout do něj a zrušit jej mohl pouze soudní výrok. Tato zásada byla v kontrastu oproti tzv. volnému manželství, jež bylo možné obecně zrušit vzájemnou dohodou. Tato forma v určité míře platila pro židy, kteří mohli sňatek zrušit vzájemným souhlasem, jenž se projevoval tak, že muž mohl dát ženě rozvodový list, nejdřív však bylo nutné podstoupit určitou formu smírného řízení u rabína či v některých případech také u učitele náboženství.⁵¹ Ustanovení byla posléze zrušena manželskou novelou.⁵²

Povinností manželů bylo také vzájemně si pomáhat. Manžel byl určen jako hlava rodiny, měl povinnost manželku zastupovat a také bylo z jeho strany nutné zabezpečení výživy manželce ve společné domácnosti. Právní úprava zabezpečení výživy byla během první republiky poupravena tzv. alimentacním zákonem z roku 1931⁵³, který manželovu výdělečnou schopnost chápal v tom smyslu, že by ji měl přiměřeně užívat ku prospěchu celé společné domácnosti.⁵⁴ V případě manželských rozporů a možné rozluky měl však soud vždy řešit situaci primárně narovnáním.⁵⁵ S tím se pojila náležitost plození dětí a jejich výchova, avšak šlo o ustanovení, jež šlo těžce sankcionovat, neboť bezdětný manželský vztah nepredikoval neplatnost a následnou právní postižitelnost osob. Dalšími právy a povinnostmi,

⁵⁰ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve : s ohledem na platné české právo*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 36.

⁵¹ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 45.

⁵² Zákon č. 320/1919 Sb., zákon Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

⁵³ Alimentacní zákon československý ze dne 16. prosince 1930 č. 4/1931 Sb.

⁵⁴ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 466.

⁵⁵ SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993, s. 58.

kteře vřak nálezely výhradně manželce, bylo přijetí manželova příjmení a rovněž požívání práv manželova stavu. Z uvedeného plyne, že nebylo možné uskutečnit dohodu, která by umožňovala odlišná příjmení manželů. Taktěž nepřicházelo v úvahu, aby manžel mohl mít manželčino příjmení. Zajímavostí bylo, že ABGB ve svém původním znění predikoval, že manželka smí užívat práv stavu manžela. Avřak předmětná část daného ustanovení byla platná pouze do roku 1918, neboť nově vzniklé Československo zákonem č. 61/1918 Sb.⁵⁶ předmětné šlechtictví zruřila. Co se týkalo dotčené povinnosti a oprávnění nosit manželovo příjmení, zvláštností bylo, že nezanikalo smrtí, rozvodem či rozlukou, ovřem zanikalo v případě, kdy bylo manželství prohlášeno za neplatné.⁵⁷

Pokud žena vstoupila do manželství, získávala státní příslušnost, kterou měl manžel. Tento aspekt byl zajímavý v případech, kdy byl manžel cizincem a manželka získala cizí státní občanství, ačkoli do ciziny v průběhu života nikdy nevycestovala. Cizí státní občanství manželka neztrácela ani tehdy, když se stala vdovou anebo dořlo k rozloučení manželství. Související skutečností, která se k této zásadě vázala, byla povinnost manželky, která měla následovat manželka do jeho vlastního bydliřtě, přičemž tato skutečnost se vázala na povinnost se o bydliřtě postarat. Právní praxe se dlouhodobě zabývala situací, zda je nutné, aby manželka tuto povinnost splnila, když se manžel o společné bydliřtě nepostaral. Především v právní teorii ale zvítězily postoje, že manželka by měla manžela následovat do jeho bydliřtě i tehdy, pokud měl manžel pro ni alespoň nějaké zázemí a bydliřtě.⁵⁸ Z uvedeného plyne, že manželka měla sdílet společné bydliřtě v případech, kdy to řlo po ní sluřně žádat. Manželka ovřem měla zákonnou možnost odmítnout následování manžela do společného bydliřtě ve dvou případech. První z nich byl, pokud její manžel řil během manželství s další ženou. Druhým případem byla logická situace, jestliže manžel fakticky žádné bydliřtě neměl. Mohlo vřak dojít i k situacím, kdy se manželka naopak domáhala přijetí do manželovy domácnosti nebo po něm vyžadovala, aby domácnost založil. Tuto situaci řeřenou především od 30. let 20. století reflektoval již zmíněný alimentací zákon⁵⁹ vydaný právě v tomto období.⁶⁰ Poslední zajímavou změnou v pojetí institutu manželství byla vzájemná podpora manžela a manželky v domácnosti. Dobová komentářová literatura uvádí: „*Manželka má prováděti opatření manželova a manžel*

⁵⁶ Zákon č. 61/1918 Sb., zákon, jímž se zruřují šlechtictví, řády a tituly ze dne 10. prosince 1918.

⁵⁷ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 45–46.

⁵⁸ KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Vřehrd“, 1923, s. 32.

⁵⁹ Alimentací zákon československý ze dne 16. prosince 1930 č. 4/1931 Sb.

⁶⁰ GERLICH, Karel. *Rozvod, rozluka, alimenty: předpisy upravující uzavření manželství, rozvod, rozluku, neplatnost manželství, právní poměry rozvedených a rozloučených manželů, výživné, osvojení a právní poměry dětí*. Praha: Nákladem Právníckého knihkupectví a nakladatelství V. Linhart. 1934, s. 32 a nářl.

*má právo požadovati na manželce její spoluúčast.*⁶¹ Tato povinnost opět korespondovala s manžellovým privilegiem vést domácnost, manželka ho v tomto měla v nejvyšší možné míře podporovat.⁶²

Lze tedy komplexně zhodnotit, že manželské právo jako součást rodinného práva bylo v časovém intervalu první republiky pozměňováno především dílčími zákony, z nichž nejvýznamnějšími, které je potřeba dále zmínit, neboť upravovaly určitou zásadní výšeč manželství, byly například zákon č. 256/1921 Sb. o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, zákon č. 56/1928 Sb. o osvojení, zákon č. 4/1931 Sb. na ochranu osob oprávněných požadovat výživu nebo zaopatření, označovaný jako „alimentační zákon“, a nakonec jednotlivá vládní nařízení, jež byla vydávána k provedení konkrétních zákonů.⁶³

Následné změny v odvětví rodinného práva ovlivnila takzvaná Mnichovská dohoda, jež byla prvopočátkem dalšího válečného konfliktu, který měl za následek dlouhodobé celosvětové sociální, politické, hospodářské, ale především individuální důsledky na život každého jednotlivce, jenž toto válečné období prožil. Přesto i v tomto období byla rodina a manželství něčím, co neztrácelo svoji hodnotu.

Dne 15. března 1939 nacistická vojska obsadila české území, a následně byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Jednalo se z právního i faktického hlediska o hluboký zásah do právního státu a demokratických hodnot. Už jen skutečnost, že se začala na území protektorátu rozlišovat tři nerovnoprávná postavení osob tvořena plnoprávnými německými říšskými občany, dále Čechy, kterým byla udělena protektorátní příslušnost, a nakonec třetí segregáční skupinou tvořenou lidmi bez účinné právní ochrany, jejíž součástí byli například židé a cikáni. Na poslední skupinu se vztahovaly předpisy v rasistické a diskriminační podobě. Důležitým zásahem pro oblast rodinného práva byl již samotný Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava,⁶⁴ podle něhož byli obyvatelé protektorátu německé národnosti prohlášeni za německé státní příslušníky. V tomto případě se tedy na ně pohlíželo optikou zákona jako na osoby, které se mají primárně v právech osobních a právu rodinném či dědickém za těchto předpokladů řídit právem německým. K provedení výnosu bylo 20. července, s účinností od 1. srpna 1939, vydáno nařízení upřesňující tuto

⁶¹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 491.

⁶² VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 47.

⁶³ VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938. Právnické sešity č. 73*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993, s. 12.

⁶⁴ Výnos vyhlášený pod číslem 75/1939 ve Sbírce zákonů a nařízení.

aplikaci německého práva. Dotčenými změnami, které zasahovaly do aplikace práva manželského, byly právní regulace sňatku a rozvodu. Pro formu sňatku totiž bylo stanoveno použití německého práva ve chvíli, kdy byl muž německým státním příslušníkem; analogicky manželský původ dítěte regulovaly taktéž německé právní předpisy za předpokladu, že byla matka německou státní příslušnicí. K platnosti sňatků bylo dále nutné, aby byly uzavřeny před německými stavovskými úředníky, jejichž úkolem bylo rovněž vést knihu rodin, která sloužila k osvědčení uzavřených sňatků pro případ zaznamenávání zjevného příbuzenského poměru rodinných příslušníků.⁶⁵

Za dehonestující lidskou rovnoprávnost lze označit vládní nařízení ze 7. března 1942, které bylo vydáno k doplnění říšských Norimberských zákonů zahrnujících prováděcí normy.⁶⁶ Toto nařízení zakazovalo protektorátním příslušníkům sňatek s člověkem, který byl židovského původu. Výjimku mohl udělit jen ministr vnitra. Pokud takové manželství bylo uzavřené nelegálně na říšském území či v cizině, vztahovala se na něj sankce neplatnosti řešená ex officio. Dále bylo nutné písemné prohlášení snoubenců u sňatkového úřadu o neexistenci překážek k uzavření manželství. Úřad navíc mohl po snoubencích požadovat, aby skutečnosti osvědčující neexistenci překážek manželství rovněž přímo prokázali. Dalším nerovnoprávným ustanovením byla poté zákonná možnost zůstavitele na základě dědického práva vydědit potomka židovského původu, pokud tento potomek uzavřel manželství proti říšským normám a samotný zůstavitel nebyl židovského původu. Ustanovení tak cílilo opět na segregaci mezi obyvateli s úmyslem degradovat rasově smíšená manželství a v institutu manželství prosazovat nacistickou ideu čistoty rasy.⁶⁷ Tato závažná fakta přinesla deformaci lidské perspektivy v tom smyslu, že se na židovské obyvatele a na každého, kdo nevyhovoval nacistickému pojetí světa, skutečně začalo pohlížet jako na někoho méněcenného a nevyhovujícího společnosti.

Ke konečným důsledkům protektorátních segregáčnických zákonů dotýkajících se výrazně rodinného práva a manželství je důležité zmínit ústavní dekret presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, který v článku 2 odstavci prvním stanovil: „*Z vůle československé zákonodárné moci jest na zcela přechodnou dobu i nadále používati z předpisů, uvedených v odstavci 2 článku 1 těch, které se nepříčí svým obsahem znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy (ústavní listiny, jejich součástí a zákonů jich měnících a doplňujících, vydaných do 29. září 1938). Naprosto jsou však z používání vyloučeny předpisy z doby*

⁶⁵ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 94–96.

⁶⁶ Vládní nařízení ze 7. března 1942 č. 85 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích.

⁶⁷ VESELÁ, RENATA a kol. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 84–85.

nesvobody z oborů soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a práva rodinného.“⁶⁸ Tento dekret tak znovu reflektoval zásadní fakt, že je potřeba brát ohled na demokratické zásady zakotvené v ústavě, které však ještě zdaleka nebyly na dlouhou dobu naplno respektovány.

2.2. VÝVOJ V OBDOBÍ 1948–1989

Ústava hraje v právním řádu klíčovou roli z toho důvodu, že je v rámci hierarchie právních předpisů na pozici s větší právní silou než klasické zákony, kterým je duch ústavy ve své podstatě nadřazen. Proto bylo zásadním historickým, právním a společenským mezníkem schválení Ústavy 9. května v r. 1948⁶⁹.

Pro aplikaci dosavadních předpisů se ústava stala interpretačním vodítkem, které nebylo možné obejít. Pro ilustraci je vhodné zmínit konkrétní ustanovení: „*Při výkladu jednotlivých ustanovení této ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen*“ a „*výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu bud'ěž v souladu s ústavou*“.⁷⁰ Tímto došlo k ještě zřetelnější propasti ve dvou odlišných právních světech. Na straně jedné to byl systém práva utvářený dlouhodobým rakousko-uherským vlivem, na opačném pólu stály komunistické ideály vdechnuté do právního systému na základě Ústavy 9. května. Prakticky to znamenalo, že do té doby právně uznávané normy nižší právní síly byly najednou v rozporu s novou ústavou a staly se právně neaplikovatelnými. S tím souvisel právě duch nové ústavy, který v kontrastu s předešlými normami například proklamoval stejné postavení mužů a žen v rodině i ve společnosti, a také stejný přístup ke vzdělání i ke všem hodnostem. Manželství, rodinu a mateřství ústava začlenila pod ochranu státu a novinku tvořilo také prohlášení o odstranění jakékoliv diskriminace dětí podle jejich původu.⁷¹

Započala tak rekodifikace předpisů v různých právních odvětvích. Zásadním pro institut manželství a právo rodinné jako celek bylo schválení zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který nabyl účinnosti 1. ledna 1950. Tento zákon primárně vycházel ze sovětského pojetí rodinného práva, přičemž v mnohém se fakticky shodoval s polským zákonem o právu rodinném. Do úpravy manželství a rodinného práva bezesporu přinesl řadu změn. Vždy jej bylo potřeba vykládat v souladu s novou ústavou, avšak zákon sám o sobě byl již založen

⁶⁸ Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.

⁶⁹ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948.

⁷⁰ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., § 171 odst. 2, 3.

⁷¹ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 102–103.

na zásadách v ústavě ukotvených. Dále pak tímto zákonem došlo k samostatnému vyčlenění úpravy rodinného práva z celku práva občanského, bylo tak možné teoretické vymezení nového právního odvětví – práva rodinného. Nakonec proběhlo sjednocení předpisů rodinného práva na celém československém území, díky tomu mohl zákon naplnit kodifikační funkci rovněž na území Slovenska.⁷² Nejvýznamnějšími zásadami pozměňujícími a ovlivňujícími pojetí manželství a rodinné právo, na nichž zákon stál, byly obligatornost občanského sňatku, komplexní nové právní pojetí manželství a rodiny, precizní zrovnoprávnění žen v duchu ústavy, hluboký zájem o dítě podtrhující zrovnoprávnění všech dětí nehledě na jejich původ a nakonec péče o zajištění výživy i výchovy dítěte jejich rodiči, kteří měli v souladu se zájmy společnosti o dítě řádně pečovat.⁷³

Na první pohled se ústavní změny projevující se ve zrovnoprávnění žen a vysokém zájmu o dítě jeví v pozitivní perspektivě pro manželství a rodinné právo, ovšem cílem těchto změn bylo především kompletní dohlížení na rodinu ze strany státu. Jakmile konkrétní rodina nejednala ve svém soukromém rodinném životě v souladu s ideologickým přesvědčením státu, následovaly mnohdy závažné důsledky. Na tyto aspekty se však zaměřím později v další kapitole.

V preambuli zákona bylo k manželství deklarováno: „*Jako základ rodiny bude sloužit zájmům všech jejích členů i prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem...*“ „...*aby byla zajištěna ochrana manželství a rodiny tak, aby rodina byla zdravou základnou vývoje národa.*“⁷⁴ Preambule dále vymezila manželství jako dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy. Zákon byl rozdělen do tří hlav: manželství, rodiče a děti, nakonec poručenství. Obligatornost občanského sňatku potrhovala skutečnost, že jej bylo možné uzavřít výlučně před věcně a místně příslušným národním výborem. Sňatkové obřady náboženské sice byly dovoleny, směly ovšem být vykonány až po uzavření sňatku občanského. Tato skutečnost vydržela až do roku 1992, kdy ustanovení o církevní formě uzavření manželství bylo znovuzavedené novelou č. 234/1992 Sb. Překážkami pro uzavření manželství byla bigamie, příbuzenství v pokolení přímém, sourozenecký poměr a také vztah u osob sešvagřených v prvním pokolení. Duševní zdraví obou osob bylo rovněž podmínkou budoucího manželství. Známou zákonnou překážkou byl také nedostatečný věk. Ovšem i v této právní úpravě byly výjimky pro povolení k uzavření manželství nezletilé osobě starší 16 let ze závažných důvodů.

⁷² GLOS, Josef. *Rodinné právo*. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1965, s. 42–43.

⁷³ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 104–105.

⁷⁴ Zákon č. 265/1949 Sb., Zákon o právu rodinném, ve znění zákona č. 46/1959 Sb., účinném ke dni 1. 9. 1959.

Výjimkami mohlo být manželství uzavřené nezletilou osobou, na jehož existenci a dalším trvání měla socialistická společnost oprávněný zájem. V zákoně také nebyla zakotvena zásada nadřazenosti manžela jako hlavy rodiny a manželé měli navzájem rovné postavení. S tím souvisel nově zavedený institut, tzv. zákonného majetkového společenství tvořený majetkem manželů, který získali za dobu trvání manželství. Změny se však netýkaly pouze aspektů v době trvání manželství, umožňovaly též novou formulaci jeho zániku. Bylo upuštěno od dosavadního rozvodu od stolu a lože i rozluky, místo toho byl vymezen rozvod manželství charakterizovaný konečným zrušením manželství výrokem soudu. „*Nastal-li z důležitých důvodů mezi manžely hluboký a trvalý rozvrat, může manžel žádat, aby soud manželství zrušil rozvodem.*“⁷⁵ Zjišťovalo se zavinění manželů, nebylo možné proti vůli výlučně nevinného manžela manželství ukončit.⁷⁶

Stát se tak definitivně zasadil o kontrolování manželství po celou dobu jeho trvání. V této souvislosti je vhodné zmínit výrok tehdejšího ministra spravedlnosti Alexeje Čepičky: „*Jestliže manželství přestává být soukromou záležitostí, je třeba, aby si stát od samého jeho vzniku zajistil účast.*“⁷⁷ Pro tuto kontrolu stát následně zaváděl i další faktická opatření. Jedním z nich bylo vydání zákona o matrikách ze dne 7. prosince 1949, jenž prohlásil veškeré církevní matriky za majetek státu, a ty 1. ledna 1950 přešly do správy národních výborů.⁷⁸ Píliře určující pojetí institutu manželství byly nadále měněny. Výrazně zasáhlo do institutu manželství opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb.⁷⁹ Umožňovalo rozvedení manželství i proti vůli či bez souhlasu manžela, který na rozvratu nenesl vinu. Vydání opatření reagovalo na faktické nedostatky zákona, pro které nebylo možné manželství rozvést, i když bylo prakticky nefunkční a označováno za „mrtvé“.⁸⁰ Lišil se právní a faktický stav. Proto zákonodárci chtěli novelizujícími předpisy tyto nedostatky zahojit.⁸¹

Konečným zásahem pro právní řád bylo vydání nové Ústavy⁸², která měla změny ve společnosti důsledně reflektovat jako nejvýznamnější ústavní předpis. Jak bylo vysvětleno výše, hodnoty konkrétní ústavy zcela zásadně ovlivňují všechny další právní normy,

⁷⁵ § 30 zákona č. 265/1949 Sb., zákon o právu rodinném, ve znění zákona č. 46/1959 Sb., účinném ke dni 1. 9. 1959.

⁷⁶ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 105–106.

⁷⁷ ČEPIČKA, Alexej, SOUKUPOVÁ, Eva (ed.). *Šťastná rodina, šťastný národ*. 1. vydání. Praha: Min. inf. a osv. a ministerstvo spravedlnosti, 1949. 37 s.

⁷⁸ Jednalo se o § 27 zákona č. 268/1949 Sb., zákon o matrikách.

⁷⁹ Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu.

⁸⁰ GLOS, Josef. *Rodinné právo*. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1965, s. 44.

⁸¹ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 108–110.

⁸² Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, účinná ke dni 31. 12. 1992.

neboť ústava je jim nadřazena. Právní normy nemůžou být v rozporu se zásadami a principy dané ústavy. Vzhledem k tomuto faktu tedy bylo předvídatelné, že bude vydán také nový předpis upravující rodinné právo tak, aby bylo v souladu s ideologií zakotvenou v nové ústavě. Novým předpisem se stal zákon o rodině účinný od 1. dubna 1964.⁸³ Definitivně zákon o rodině nahradil s účinností od 1. 1. 2014 až nový občanský zákoník⁸⁴, který rodinné právo v současnosti upravuje ve své části druhé v § 655 - § 975.

Jedním ze zásahů do institutu manželství na základě nové ústavy byla regulace majetkových vztahů. Dřívější majetkové společenství se změnilo na bezpodílové spoluvlastnictví manželů. Další změnou také bylo poupravení společného užívání bytu či pozemku manžely. Napříč tomu měly změny kořeny spíše v rodinně-právní než v občansko-právní rovině.⁸⁵ Úvodní ustanovení ZOR vyzdvihovalo úsilí, aby se morálka socialistické společnosti stávala základem všech vztahů v rodině, manželství a při výchově dětí.⁸⁶ Protože zákon chtěl především zasáhnout do výchovy dětí, byla dříve kategoricky vyčleněna tzv. sociálně právní ochrana mládeže přímo subsumována do nového zákona o rodině. Takto se explicitně zvýšila pravomoc a role národních výborů v oblasti společenské kontroly při výchově dětí. To zapříčinilo také další právní změny v oblasti osvojení, rozvodu, výživného či výchovy dětí, o které se rodiče nestarali, nebo u dětí, které neměly rodiče. Co se týče formy sňatku, zůstala stejně jako v minulém zákoně zachována obligatornost sňatku civilního uzavřeného před oprávněným státním orgánem. Umožňoval uzavření manželství v cizině za současného respektování československého právního řádu. Změnou oproti minulému pojetí v ukotvení institutu manželství bylo také přenesení povolení uzavřít sňatek nezletilým zpět na soudy, pokud však splňovalo manželství společenskou funkci. Další změnou pak bylo upuštění od formálního výroku soudu o vině při rozvodu a zároveň byla vymezena nutnost soudu rozhodnout o právech a povinnostech rodičů k dětem v případě rozvodu.⁸⁷

Kompetence národních výborů umožňující zásahy do rodiny a manželství podtrhoval zákon mnohdy výslovně. Druhá část ZOR, konkrétně hlava druhá, nesla název: „*Účast společnosti při výkonu práv a povinností rodičů.*“ Stát tedy měl zákonem regulované oprávnění sledovat své zájmy i v rodinném prostředí. Prakticky se tato zákonná úprava uplatňovala například v situacích, kdy národní výbor napomínal nezletilého, rodiče a další

⁸³ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině.

⁸⁴ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998, s. XVIII–XIX.

⁸⁶ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění zákona č. 132/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o rodině, účinný ke dni 1. 4. 1983.

⁸⁷ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 112–113.

občany narušující řádnou výchovu dítěte. Mohl dokonce stanovit dohled nad nezletilou osobou. Umožňovaly mu to nástroje práva v případech, kdy jeho zásah vyžadoval zájem společnosti. V nejzazších případech bylo výborům umožněno dokonce uložení omezení nezletilým osobám v takové míře, že zasahovala přímo do jejich osobní sféry. Tato omezení se projevovala zákazy v navštěvování různých podniků a zábav, neboť tyto aktivity mohly mít na nezletilého špatný vliv a nevhodně škodit jeho osobě. Možnost takto rozhodovat byla dána nejen výborům, ale též soudům.⁸⁸

Ingerence státu do výchovy dítěte měla však svůj prvopočátek již v dřívějším zákoně č. 7/1946 Sb.,⁸⁹ díky němuž byli veřejní poručníci oprávněni zasáhnout v případech, kdy mohly být nezletilé osoby vydány tzv. mravní zkáze. Ta se projevovala tím, že rodiče nedbali na řádnou výživu či výchovu dětí, nestarali se o jejich jmění a zapříčinili v domácnosti takové jednání, které mohlo mít za následek nepříznivé vlivy. Na tuto činnost řádně dohlížel poručenský soud. Ministerstvo práce a sociální péče se z důvodu nařízení vlády č. 74/1951 Sb.⁹⁰ přeměnilo na ministerstvo pracovních sil; působnost v oblasti péče o děti a mládež proto přešla na ministerstvo školství, věd a umění.⁹¹ Zákon o právu rodinném zapříčinil též nahrazení zákona č. 48/1947 Sb.,⁹² který vystřídal zákon č. 69/1952.⁹³ Toto významné nahrazení bylo klíčové především z toho důvodu, že již úvodní ustanovení nového zákona jasně proklamovala cíl předpisu, kterým měla být: „*Zaručena řádná výchova všech dětí v uvědomělé občany republiky, připravené přispívat svou prací k prospěchu společnosti.*“⁹⁴ Další ustanovení stanovila podporu státu na osobní potřeby dětí, které takovou pomoc potřebovaly. V dalším období však byla postupně působnost úřadoven opět přenechána národním výborům.⁹⁵

Zákonem č. 53/1968 Sb.,⁹⁶ který vstoupil v platnost i účinnost 29. 4. 1968 (tedy ještě před invazí vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu roku 1968), bylo zřízeno ministerstvo práce a sociálních věcí. Mělo představovat ústřední orgán státní správy v agendě sociální politiky, na kterou se vázalo řešení otázek zasahujících do koncepce sociálně-právních

⁸⁸ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 113.

⁸⁹ Zákon č. 7/1946 Sb., zákon o hromadném poručení.

⁹⁰ Nařízení vlády č. 74/1951 Sb., kterým se zřizují nová ministerstva.

⁹¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: úvahy nad právním postavením dítěte*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 122.

⁹² Zákon č. 48/1947 Sb., zákon o organizaci péče o mládež.

⁹³ Zákon č. 69/1952 Sb., zákon o sociálně právní ochraně mládeže.

⁹⁴ § 1 Zákon č. 69/1952 Sb., zákon o sociálně právní ochraně mládeže, ve znění účinném od 1. 1. 1953.

⁹⁵ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 115–116.

⁹⁶ Zákon č. 53/1968 Sb., o změnách v organizaci a působnosti některých ústředních orgánů.

služeb, péče o rozvoj populace, rodiny, mládeže a dětí. Impulsem pocházejícím z tohoto nově zřízeného ministerstva byl zákon o pěstounské péči,⁹⁷ který platil (po řádném procesu různých novel) až do 31. 3. 2000. Tento zákon zásadně měnil dosavadní právní rámec náhradní výchovy dětí – tedy instituty osvojení dítěte, svěřeni dítěte do péče jiného, ústavní výchovu či individuální opatrovnictví byly doplněny o nový způsob, díky kterému stát mohl kontrolovat a řídit dlouhodobou náhradní výchovu a rodinnou péči o děti. Bylo tak umožněno svěřeni do pěstounské péče jinému občanovi v případě dětí, jejichž řádná výchova nebyla zabezpečena z důvodů způsobených příčinami, které zřejmě budou dlouhodobé. Rozhodnutí náleželo do kompetencí soudu, za výběr pěstounů však nesly odpovědnost národní výbory, jejichž úkolem bylo též dohlížet na řádný výkon náhradní výchovy. Tak byla rozšířena pravomoc národních výborů i v této agendě péče o děti.⁹⁸

Dítěti, které se nacházelo v pěstounské péči, byl státem vyplácen příspěvek na úhradu jeho potřeb, naproti tomu pěstounovi byla vyplácena odměna pěstouna. Předmětné částky však byly nahrazeny zákonem č. 58/1984 Sb.,⁹⁹ který vymezil, že vláda má oprávnění jejich výši jednostranně zvyšovat. Bylo stanoveno, že v případě nároků na částku podle jiných právních předpisů se dítě v pěstounské péči posuzuje stejně, jako by se jednalo o dítě vlastní. Cílem bylo přiblížení náhradní péče o dítě přirozenému rodinnému zázemí.¹⁰⁰

Sociálně-právní ochranu dětí a mládeže ke konci období komunistického režimu ovlivnilo následné přijetí předpisů, kterými byly např. zákon č. 121/1975 Sb.,¹⁰¹ dále pak zákon České národní rady č. 129/1975 Sb.¹⁰² a prováděcí vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí č. 130/1975 Sb.¹⁰³, neboť úprava nahradila do té doby zásadní vládní nařízení. Vládní nařízení č. 59/1964 Sb.¹⁰⁴ bylo nahrazeno novými prepisy téměř ve všech směrech. V účinnosti zůstala pouze jeho část zabývající se Ústředím pro mezinárodní ochranu mládeže. V rámci péče o rodinu a děti národní výbory na základě těchto předpisů prováděly služby, mezi které lze zařadit výchovnou a sociální péči, předmětnou sociálně-právní ochranu, pečovatelské služby

⁹⁷ Zákon č. 50/1973 Sb., zákon o pěstounské péči.

⁹⁸ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 117.

⁹⁹ Zákon č. 58/1984 Sb., kterým se mění zákon o pěstounské péči.

¹⁰⁰ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 118.

¹⁰¹ Zákon č. 121/1975 Sb., zákon o sociálním zabezpečení.

¹⁰² Zákon č. 129/1975 Sb., zákon České národní rady o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení.

¹⁰³ Vyhláška č. 130/1975 Sb., vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí České socialistické republiky, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení.

¹⁰⁴ Nařízení vlády č. 59/1964 Sb., Vládní nařízení o úkolech národních výborů při péči o děti.

nebo přímou péči v účelových zařízeních; poskytovaly též finanční půjčky nebo věcnou pomoc a peněžité dávky jednorázové či pravidelně se opakující. K dalším změnám v oblasti regulace manželství, rodiny a péče o děti došlo úpravou v působnosti kompetencí výborů v letech 1982 a 1983 v rámci organizačních změn. Zcela novou úpravu regulující působnost orgánů České socialistické republiky v agendě právních kroků ovlivňující manželství a rodinu ustanovil zákon účinný od 1. října roku 1988¹⁰⁵ novelizovaný zákonem č. 144/1991 Sb.¹⁰⁶ Ten platil až do konce roku 2011, přestože došlo v mezidobí k naprosto zásadním změnám ve státní správě.¹⁰⁷ Nový zákon o sociálním zabezpečení účinný v tomto období fakticky znamenal, že dosavadně platný zákon o rodině byl prováděn předpisy upravujícími sociální zabezpečení.¹⁰⁸ Jednalo se o praktickou změnu v používání právních předpisů, která institut manželství postupně transformovala do současné moderní podoby.

Komunistický režim začal postupně slábnout nejen díky vnějším mezinárodním vlivům, ale především kvůli důležitým vnitřním faktorům. Organizační systém se začal zevnitř rozkládat téměř ve všech složkách tvořících totalitní stát. Společnost se začínala čím dál více bouřit proti nestabilitě systému. Většina populace již nepovažovala režim určující pravidla jednostranně ve prospěch komunistické ideologie za autoritativní. Tato nespokojenost spojená s mnoholetým omezováním lidských práv a nesvobodným životem vyvrcholila událostí známou jako sametová revoluce dne 17. 11. 1989.

Tento významný historický mezník byl novým startem pro celou společnost. Určil pilíře nového demokratického právního státu založeného na svobodě každého jednotlivce. Byl definitivním odkloněním od totalitních systémů ovlivňujících české dějiny napříč celými generacemi. Započala nová etapa dějin České republiky projevující se úctou k lidským právům a rovností ke každému člověku. Nastala nová šance pro vytvoření moderního svobodného státu.

¹⁰⁵ Zákon č. 114/1988 Sb., zákon České národní rady o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení.

¹⁰⁶ Zákon č. 144/1991 Sb., zákon České národní rady o změnách v působnosti orgánů České republiky a o působnosti obcí v sociálním zabezpečení.

¹⁰⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: úvahy nad právním postavením dítěte*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 123–124.

¹⁰⁸ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 118.

2.3. VÝVOJ V OBDOBÍ 1989–2018

Modernizace institutu manželství, která nastala po vzniku samostatné České republiky, znamenala obrovský pokrok pro rodinný život. Ze strany státu již nebyla dána žádná přímá kontrola, neboť státní demokratické zřízení nemělo zákonodárný úmysl ovlivňovat život každé rodiny svými představami o ideologickém fungování rodinného zázemí. Naopak nastala svoboda v životě rodičů a dětí. Všichni se mohli rozhodnout, jakým způsobem vzájemný vztah prohlubovat, mohli určovat společný směr s rodinnými cíli a dát každému členovi rodiny možnost svobodného vývoje, myšlení, vyznání, budoucího povolání či společenského pohledu na soukromý život bez důsledků.

Právní stát je charakteristický tím, že jej formuje dobře propracovaný právní řád. Proto bylo nutné přijetí nové ústavy, která se nesla plně v duchu demokratických zásad. Nastaly také podstatné změny ve státních orgánech, a to nejen personální, ale také funkční, neboť bylo nutné změnit chod nefunkčního totalitního státu na fungující organizační složky státu demokraticky zřízeného.

V právních řádech platí dlouhodobý respekt k ústavním hodnotám, proto i nová ústava spolu s ústavními zákony přinesla změnu do chápání občanského a rodinného práva, včetně jednotlivých institutů, mezi které bezpochyby patřilo manželství, které se neustále formovalo. V průběhu historických právních dějin se utvořily pevné základy, na kterých manželství stojí. Mezi ně patří bezpochyby možnost uzavírat manželství za splnění určitých předpokladů.

Pro uzavření manželství je v mnoha právních systémech zapotřebí způsobilosti a naplnění podmínek pro jeho legální vznik. V současnosti je výslovně dovoleno uzavřít manželství právní cestou každému, jestliže mu v tom nebrání zákonná překážka.¹⁰⁹ Toto vymezení je formováno hlubokými historickými zkušenostmi, které právo utvářely po mnohé právně-historické etapy.

Mezi základní zákonné překážky, jež jsou v současné době taxativně vymezeny, se řadí nezletilost a nesvéprávnost. Soud může ve výjimečných případech povolit uzavření manželství též nezletilému, který sice není plně svéprávný, avšak dovršil šestnácti let věku, jsou-li pro to důležité důvody. Další zákonnou překážkou spojenou se svéprávností je možnost uzavření sňatku osobám, jejichž svéprávnost byla omezena právě v této oblasti. Uzavření dalšího manželství v případě již uzavřeného a stále trvajících manželství, registrovaného partnerství nebo jiného obdobného svazku uzavřeného v zahraničí je rovněž ze zákona nedovoleno. Obecně známou je také nemožnost uzavření manželského svazku mezi předky, potomky,

¹⁰⁹ § 671 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

sourozenci či osobami v poměru vzniklém osvojením. Posledním obdobně určeným předpokladem pro zákonnou nemožnost sňatku je manželský vztah mezi poručníkem a poručencem, dítětem a osobou, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, a nakonec mezi pěstounem a svěřeným dítětem.¹¹⁰

Ke zkoumání zákonných předpokladů dochází zásadně v tzv. předdodavkovém řízení, které je obligatorní pro sňatek církevní i občanský. Řízení má eliminovat vznik neplatných a neexistujících manželství, neboť v průběhu řízení jsou kontrolovány základní aspekty nutné pro vznik manželství na základě zákona. Pro obě formy sňatku platí, že snoubenci mají povinnost požádat o provedení sňatečného obřadu orgán veřejné moci, v jehož obvodu má být sňatek uzavřen.¹¹¹ Dále se v zákonném ustanovení snoubencům stanovuje povinnost k předložení dokladů osvědčujících totožnost a způsobilost k uzavření sňatku, přičemž jiný právní předpis, kterým je zákon o matrikách¹¹² (dále jen MatrZ), podrobněji specifikuje, které konkrétní doklady je nutné předložit.¹¹³

Matriční úřad, v jehož správním obvodu má být sňatek později uzavřen, je na základě § 32 MatrZ příslušný k provedení konkrétního předdodavkového řízení. Snoubenci v souladu s MatrZ předkládají matričnímu úřadu potřebné doklady k uzavření manželství pro ověření totožnosti i způsobilosti a k provedení předdodavkového řízení též dotazník k uzavření manželství. Tyto doklady se poskytují v souladu s § 33 až 37 MatrZ. Zákon dále uvádí, že orgán veřejné moci může předložení potřebných dokladů prominout v případě těžko překonatelné překážky u osob, jež předložení mají provést. Dále se uvádí, že doklad nutný k předložení matričnímu úřadu se orgánu nemusí předkládat, pokud si skutečnosti v dokladech uvedené může ověřit sám z jiné vedené matriční knihy, jako třeba základní registr obyvatel nebo informační systém evidence obyvatel. Účelem je, aby sňatek legálně vznikl a nebyl zpochybnován, čímž se ctí princip právní jistoty u statusových poměrů. Řízení je následovně ukončeno stanovením termínu u občanského sňatku nebo vydáním osvědčení u sňatku církevního, pro které je charakteristické, že jsou v něm uvedeny splněné zákonné náležitosti snoubenců pro vznik sňatku, přičemž od vydání osvědčení do uzavření sňatku nesmí uplynout doba delší než 6 měsíců. Předdodavkové řízení se nemusí konat z výjimečných důvodů, například v situacích, kdy má být sňatek uzavřen v přímém ohrožení života.¹¹⁴

¹¹⁰ § 672 až 676 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹¹ § 664 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹² Zákon č. 301/2000 Sb., zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹³ ŠÍNOVÁ, Renáta, ŠMÍD, Ondřej a kol. *Manželství*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 94.

¹¹⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESPHALOVÁ, Lenka a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, s. 50.

V případě historicko-právního vývoje České republiky je třeba připomenout, že již ABGB prohlásil manželství za smlouvu. Kanonické právo rovněž zdůrazňovalo smluvní charakter manželství, k němuž byla u pokřtěných navíc připojena svátostnost. Právní úprava byla úkazem legislativně politického postulátu, který poukazoval na to, zda má stát manželství upravovat, nebo se k jeho zákonné regulaci chovat neutrálně. Tehdy zvítězil nový směr, jenž se označoval jako „liberální“, jehož vyústěním bylo, že stát nakonec institut manželství začal rovněž konkrétně právně regulovat. ABGB ve svém § 44 a následujících ustanoveních specifikoval ideu manželství tak, že bylo považováno za manželskou smlouvu zakládající rodinné poměry, přičemž osoby různého pohlaví prohlásily zákonným způsobem vůli žít v nerozlučitelném společenství, plodit děti, vychovávat je a navzájem si pomáhat. Díky tomu, že ABGB prohlašoval manželství za smlouvu, podtrhoval skutečnost, že se zakládá na projevu vůle snoubenců v potřebné formě, a tak je tento svobodný projev pilířem pro rozhodnutí vstoupit do manželství.¹¹⁵

Významným kritériem pro charakter slavnostního obřadu je možnost vybrat si konkrétní formu obřadu. V současné době zákon umožňuje dvě formy obřadu – občanskou (civilní) nebo církevní, přičemž záleží na snoubencích, kterou z nich si zvolí. Je potřeba zmínit, že obě formy jsou zcela rovnocenné, ačkoli tomu tak nebyvalo vždy.

Určení rovnocenných forem občanského i civilního sňatku je v současnosti s ohledem na důvodovou zprávu ryze politickou záležitostí. Současné pojetí manželství a jeho forem je zapříčiněno hlubokými zkušenostmi a změnami právní úpravy, které se odvíjely paralelně také s vnímáním náboženské víry. ABGB například upravoval pouze sňatek církevní. Slavnostní prohlášení snoubenců se uskutečňovalo přivolením k manželské smlouvě před duchovním, ať už jím byl farář, kněz, pastor nebo jakýkoli jiný duchovní. Občanská forma sňatku byla pojata jako rovnocenná k formě církevní zákonem č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.¹¹⁶

Vzhledem k tomu, že byl pro současný NOZ velkým inspiračním zdrojem právě kodex ABGB, který však byl do značné míry ovlivněn kanonickým právem, lze nalézt z tohoto důvodu mnohé aspekty podporující církevní ingerenci a její rovnocennost taktéž v institutu manželství. V průběhu působení ABGB však byla rodinná péče pod větším dohledem státu než dnes.

¹¹⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 116.

¹¹⁶ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975*. Praha: Leges, 2016, s. 11.

Přestože tehdy bylo manželství chápáno jako smlouva založená na snubní svobodě, ovlivnilo toto pojetí i dnešní podobu manželství, zvláště v zákonných překážkách, které není možné obejít pro řádný vznik manželství. Zajímavostí je, že do roku 1867 byl nutný pro vznik každého sňatku tzv. politický konsens jakožto svolení orgánu veřejné správy, který by dnes už v rámci demokratických zásad jen těžko hledal oporu v právním řádu. Tehdejší vymezení souhlasu se však vázalo na schopnost uživit sebe i rodinu a na potřebu být fyzicky a mravně způsobilý, což lze sledovat v zakotvených ustanoveních manželského práva v podstatě také dnes. Nemožnost vzniku sňatků se vázala rovněž na určitá povolání. Vzhledem k dnešnímu pojetí svobodné volby povolání by tato právní úprava také nebyla příliš relevantní. Pro některá povolání byl za účinnosti ABGB u státních úředníků potřebný souhlas nadřízeného. Dále bylo možné uzavřít sňatek u činných vojáků až po skončení jejich vojenské povinnosti, případně pokud byl daný muž uznán u tří odvodů jako neschopný vykonávat nadále službu.¹¹⁷

Postupem času se převážení konkrétní formy sňatku neustále měnilo. Záleželo především na tom, jaké bylo uskupení politické moci. V průběhu převažujícího demokratického složení v organizačních složkách státu byla dána rovnost mezi formou občanského a církevního sňatku. Naopak nástupem totalitních režimů byl církevní sňatek upozaděn a nedovolen, neboť totalitní režim neměl zájem na vytváření církevního prostředí, jež by společnost mohlo upozorňovat na ideologický režim, který neměl nic společného s Bohem a křesťanským významem podpory a pomoci druhým lidem tak, aby byly naplněny hodnoty a podstata biblické lásky, víry a naděje.

Období ABGB bylo spíše charakteristické pro církevní sňatek, civilní existoval jen v ojedinělých případech, které stanovil zákon. Důvodová zpráva však zdůrazňovala, že zahraniční úpravy nemívají církevní formu sňatku v takto ojedinělé podobě. V protikladu k těmto skutečnostem naopak původní vládní návrh zákona usiloval o civilní formu jako jedinou možnou a navrhoval církevní sňatky ponechat pouze s důsledky čistě náboženskými. Církevní sňatky by tak nemohly určovat právní status manželství. Z důvodu nesouhlasných stanovisek církví však tento vládní návrh nebyl přijat.¹¹⁸

Vzhledem k tomu, že pro NOZ byl primárním zdrojem ABGB, nikoliv zákony pocházející z období totalitních režimů, pozdější zákon o právu rodinném (dále jen ZPR)¹¹⁹ upřednostňující pouze civilní formu sňatku jako jedinou možnou neměl pro současnou právní

¹¹⁷ VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993, s. 7. Právnícké sešity č. 73.

¹¹⁸ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975*. Praha: Leges, 2016, s. 12.

¹¹⁹ Zákon č. 265/1949 Sb., Zákon o právu rodinném, ve znění zákona č. 46/1959 Sb., účinném ke dni 1. 9. 1959.

úpravu velkou relevancí. Důvodová zpráva k zákonu proklamovala, že pouze takovým druhem zásahu je možné dosáhnout příslušného vlivu státních orgánů na institut manželství. Byly sice povoleny náboženské sňatkové obřady, ovšem mohly být vykonány až po uzavření sňatku. Stejný duch zákona provázel i následující právní předpis – zákon o rodině stanovil také jako jedinou formu občanský sňatek, jenž přetrval do poloviny roku 1992, neboť v tomto roce s účinností od 1. července byla zákonem 234/1992 Sb. zrovnoprávněna církevní forma sňatku. Přitom při tvorbě současné právní úpravy NOZ věcný záměr předpokládal, že bude znovu do právního řádu přejata jako jediná možná forma sňatku s právními důsledky forma civilní. Tento věcný záměr byl ovšem ostře zkritizován, a to i samotnými členy rekodifikační komise. Opodstatnění kritických argumentů se zakládalo na tom, že úvaha věcného záměru připravovala snoubence o možnost volby, nebyla by tak v souladu se všemi základními právy. Z tohoto důvodu byla do návrhu NOZ opětovně navracena církevní forma pro sňatky a NOZ byl následovně přijat v této podobě.¹²⁰

Pokud bychom se zaměřili na další změny v institutu manželství, které se promítly v posledních letech do úpravy NOZ, zejména na předpoklady potřebné pro vznik manželství, je nutno říci, že v současných jazykových dikcích zákona došlo v porovnání s předchozí úpravou k verbálním změnám, které se na první pohled jeví jako pouhá jazyková záměna, ovšem mají svůj jednoznačný dopad na smysl a účel předmětného ustanovení zákona. NOZ stanovuje podmínky pro manželství, které vzniká: „*Svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství, že spolu vstoupí do manželství.*“¹²¹ Oproti předchozí úpravě formulace zákona v současné době stanovuje pojem „*projev vůle*“, v kontrastu s předchozím svobodným a úplným „*souhlasným prohlášením*“.¹²² To se může jevit jako obecná a rovněž benevolentnější právní úprava,¹²³ která je dále opodstatněna vymezením zákona podtrhujícího, že: „*Manželství vznikne i jinak, je-li zřejmé, že snoubenci prohlašují svou sňatečnou vůli.*“¹²⁴ Na základě zákonného znění je tedy možné, aby sňatek vznikl i jinak než slovně. Může se jednat v typických případech o určitý náboženský úkon či rituál oprávněné církve a náboženské společnosti.¹²⁵ Zajímavostí stávající právní úpravy

¹²⁰ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975.* Praha: Leges, 2016, s. 12.

¹²¹ § 656 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹²² § 3 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb. Zákon o rodině, ve znění zákona č. 401/2012 Sb., účinném ke dni 1. 1. 2013.

¹²³ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 7.

¹²⁴ § 659 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 7.

institutu manželství je zohlednění situace, kdy může být jedna z osob snoubenců němá či neslyšící, anebo nemluví či nerozumí českému jazyku. V těchto situacích je užití „*projevu vůle*“ opět přesnější než „*souhlasné prohlášení*“. Lze tedy jednoznačně novou právní úpravu kvitovat.¹²⁶ V těchto případech počítá právní řád s přítomností tlumočníka.¹²⁷

Zákon předpokládá charakteristiku obřadu jako veřejnou a slavnostní za přítomnosti dvou svědků. Aspekt veřejnosti je nutné chápat jako opozitum vůči tzv. tajným manželstvím. Není tedy nutné obřad uskutečňovat přímo na místě veřejně přístupném. Dále lze v definičním pojetí obřadu nalézt požadavek slavnostnosti, přičemž tato formulace nemá být vnímána pouze proklamativně, ale účastníci obřadu by skutečně měli, zejména oddávající, dodržovati určitou míru základních pravidel slušného chování. Slavnostní pojetí obřadu v současnosti rovněž zahrnuje svatební obyčeje, kterými jsou nejčastěji výměna snubních prstenů a první manželský polibek. Posledním aspektem předmětného vymezení v pojetí manželství je požadavek přítomnosti dvou svědků, přičemž tento výběr je ponechán čistě na vůli snoubenců.¹²⁸ Je žádoucí, aby svědci byli schopni chápat a uvědomovat si podstatu právního jednání, které budou spolu s jeho průběhem dosvědčovat. Současná právní úprava sice neuvádí dosažení konkrétní věkové hranice výslovně jako podmínku pro osobu svědka, ovšem je třeba systematicky vycházet z požadavků, které zákon klade na snoubence. Lze tedy shrnout, že svědkem nemůže být osoba, které by nedostatek svéprávnosti způsobený nedostatečným věkem či soudním rozhodnutím omezujícím svéprávnost bránil v platném uzavření sňatku.¹²⁹

Všechny tyto současné zákonné předpoklady institutu manželství jsou v posledním vymezeném intervalu během období let 1989–2018 dlouhodobě formovaným postulátem, který je založený na hluboké důvěryhodné historicko-právní zkušenosti. Určují právní rámec, bez kterého není možné uvažovat o naplnění základních právních principů manželství. Institut manželství nadále prochází vývojem a je stále ovlivňován faktory národního smýšlení, mezinárodní či domácí judikaturou, současnými trendy a kompasem společensko-politickým. Každý, kdo právní předpisy utváří, má jedinečnou možnost ovlivnit životní, funkční a existenciální podmínky v rodině a manželství díky unikátním právním nástrojům.

¹²⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta, ŠMÍD, Ondřej a kol. *Manželství*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 86.

¹²⁷ § 39 zákona č. 301/2000 Sb., Zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁸ ŠÍNOVÁ, Renáta, ŠMÍD, Ondřej a kol. *Manželství*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 87.

¹²⁹ ŠÍNOVÁ, Renata. In MELZER, Filip, TĚGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. § 655–793. Svazek IV. § 655–975*. Praha: Leges, 2016, s. 10.

3. DOPAD ZÁSADNÍCH VLIVŮ NA POJETÍ INSTITUTU MANŽELSTVÍ

3.1. VLIVY POSILUJÍCÍ INSTITUT MANŽELSTVÍ

V následující kapitole nejprve vymezím, jaké vlivy měly dopad na manželství v takové míře, že přispívaly k celospolečenskému konsensu a povědomí s hlavním smyslem manželství chránit a respektovat jeho jedinečné atributy.

Faktory ovlivňujícími současnou moderní podobu manželství s mnohými aspekty přetrvávajícími dodnes byly v první řadě právní skutečnosti vzniklé vydáním nejvlivnějšího kodexu občanského práva, tedy ABGB. V něm bylo jasně deklarováno, že muž smí být současně oddán jen s jednou ženou a žena s jedním mužem. V případě, že se u jednoho z partnerů jednalo již o druhý sňatek, muselo dojít u předchozího sňatku k rozluce. ABGB v okolnostech bigamie nešel do tak velkých systematických detailů jako kanonické právo. Například kodex kanonického práva pocházející z roku 1917 indikoval za bigamii již samotný pokus uzavření druhého manželství (*attemptatio matrimonii*). V kánonu 1069 je uvedeno: „§ 1. Neplatně se pokouší o manželství, kdo je vázán svazkem dřívějšího manželství, třeba nedokonaného, s výhradou výsady víry (*salvo privilegio fidei*).“ „§ 2. I když dřívější manželství je z jakéhokoli důvodu neplatné nebo rozloučené, není proto dovoleno uzavřít další manželství, dokud se právoplatně a bezpečně nezjistí neplatnost anebo rozloučení dřívějšího manželství.“ Kánon 2356 s touto formou bigamie dokonce kodifikoval trest bezectnosti.¹³⁰ Zůstaly zachovány vlivy, jež vnímají bigamii jako zákonnou překážku v duchu ABGB.¹³¹

Vliv proklamující stejnou životní úroveň manželů se objevil rovněž díky přijetí ABGB. Zachoval se v praktických atributech institutu manželství ve své podstatě dodnes, přestože se faktický stav od právního mnohdy liší. Manželka se mohla již tehdy soudně domáhat splnění alimentární povinnosti, avšak za předpokladů, že manželé žili odděleně, přičemž tyto okolnosti musely být opodstatněny objektivní překážkou tvořenou například zdravotními důvody nebo dlouho trvající pracovní cestou do zahraničí. Manžel měl povinnost zastupovat manželku soudně i mimosoudně, manželka ale nebyla pod zákonným poručenstvím manžela. Oprávnění

¹³⁰ BJÖRNSON Björnstjerne. *Jednoženství a mnohoženství*. V Praze: [s.n.]. 1897. 37 s. KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, s. 10.

¹³¹ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 36.

platilo ve chvíli, kdy manželka nejednala jiným způsobem. V praxi to znamenalo, že manžel zastupoval manželku, aniž by se vyžadovala zvláštní plná moc.¹³² S vyživovací povinností se pojilo rovněž ručení manžela za závazky, které vznikly vedením společné domácnosti.¹³³

Aspekty posilující životní standard manželství mohly být utvářeny morálními a společenskými hodnotami, jež se v českém kontextu ukotvily bolestivými zkušenostmi s hladomorem a chudobou provázející mnohé rodiny i jednotlivce nižších společenských vrstev v dřívějších etapách dějin, ale mohly být ovlivněny též etickými zásadami vyzdvihujícími zabezpečení každého rodinného příslušníka bez ohledu na jeho postavení.

Následující právní předpisy upravující rodinné právo a manželství cílily svým účelem na posílení manželství nástroji státu, díky kterým by se na rodinu hledělo vysokou společenskou optikou. Zákon o právu rodinném a zákon o rodině byly vydány již v období komunistického režimu. Navzdory skutečnosti, že totalitní státy mnohé společenské hodnoty a jejich důležitost přeformovaly, rodina byla základním kamenem komunistického státního zřízení. Proto lze říci, že manželství jakožto prvopočátek rodiny zakoušelo v období komunistického režimu paradoxně celospolečenské uznání. Komunistická ideologie byla reprezentována hodnotami ve státním zřízení, proto bylo žádoucí, když osobní kredit státních představitelů potrhovalo existující manželství, a tak byla dodávána sňatku vysoká státní autorita. Z toho důvodu byly dalšími systematicky propojenými faktory posilujícími manželství předmětné státní ingerence, jejichž cílem bylo potvrzování společenského mínění o významnosti manželství a rodiny jako základů budování socialismu, a proto byly garantovány přímo státním zřízením.

Dalším vlivem posilujícím manželství byl aspekt nejvyšších právních předpisů. Zásadní pro jakékoli státní zřízení je předpis, který státní orgány musí respektovat před všemi ostatními předpisy z toho důvodu, že má nejvyšší právní sílu. Jak bylo naznačeno, vzhledem k tomu, že v časových intervalech po dlouhé vymezené období platil duch ústav vydaných v letech 1948 a 1960, bylo nepochybné, že posilující role manželství a rodiny v jejich zásadách byla taktéž zakotvena. V předchozí kapitole bylo vysvětleno, jakým způsobem ústavy zasahovaly do běžných zákonů a institut manželství ovlivňovaly legislativním rámcem.

Důležitým měřítkem pro charakteristiku moderního státu je skutečnost, zda v něm systematicky funguje rozdělení moci mezi jednotlivé státní orgány. V České republice platí tzv. trojdělení moci, tedy rozložení sil mezi moc zákonodárnou, výkonnou a soudní.

¹³² GERLICH, Karel. *Rozvod, rozluka, alimenty: předpisy upravující uzavření manželství, rozvod, rozluku, neplatnost manželství, právní poměry rozvedených a rozloučených manželů, výživné, osvojení a právní poměry dětí*. Praha: Nákladem Právníckého knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1934. 430 s.

¹³³ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 46.

Významným aspektem je také vzájemná propojenost a kontrola těchto sil mezi sebou navzájem. Díky tomuto rozdělení státních sil se vyformoval další vliv, který pravidelně posiluje institut manželství. Tímto vlivem je soudní judikatura.

Nelze však považovat za směrodatnou jakoukoli soudní judikaturu, nýbrž zásadně až klíčová rozhodnutí odvolacích, resp. nejvyšších soudních instancí. Jedinečnou roli mezi všemi těmito soudními orgány hraje Ústavní soud ČR, který je v hierarchii soudů systematicky mimo soudní soustavu, neboť jeho úloha se projevuje při kontrole ústavnosti. Pokud by měl být institut manželství založený na demokratických zásadách a materiálním jádru ústavy zákonodárně deformován, Ústavní soud může nezákonné ustanovení Parlamentu ČR zrušit. Je nutné ctít Ústavu, jejíž čl. 9 ve svém odstavci druhém jasně deklaruje: „*Změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřipustná.*“¹³⁴ Jednoznačně je tak posíleno manželství v demokratickém právním státě.

Neopomenutelným vlivem, který posiluje roli manželství v mezinárodním prostředí, je účast České republiky v mezinárodních institucích. Za nejvýznamnější integraci lze považovat členství České republiky v Evropské unii. Zákonodárné orgány EU se snaží o koordinaci právních systémů všech členských států. Výhodou pro institut manželství je skutečnost, že úmyslem téměř všech států tvořících EU je institut manželství, rodičovskou výchovu a nejlepší zájem dítěte neustále posilovat. Lze tedy zhodnotit, že se právo EU snaží manželství a rodinu svými právními akty podporovat a chránit recepcí právních norem mezinárodního práva do práva národního, přičemž toto posílení manželství je způsobováno legislativními změnami.

Proměnlivé vlivy, které mohou institutu manželství dodat vyšší společenskou hodnotu, jsou politické síly. Tento společenský vliv se odvíjí od daného rozložení politických sil v parlamentu, vládě a dalších orgánech, jejichž jednotlivá rozhodnutí spojená s vnímáním důležitosti manželství ovlivňují dané postupy ve státní sféře. Pokud jsou aktéři těchto státních orgánů nakloněni respektu k rodinám, manželství a péči o děti, budou se snažit prosazovat lepší zákony, individuální akty i životní podmínky a jejich cílem bude vytvořit fungující rodinné zázemí v celé společnosti.

Poslední unikátní vliv na posílení manželství a rodiny tvoří horizont osobnostní. Ať už se jednalo o slova významných filozofů, politiků, kněží, učitelů, spisovatelů, odpůrců režimu, signatářů nebo dalších jedinečných osobností českých dějin, které dokázaly postoj, slovy a činy utvářet přístup k pojetí rodinného života v dalších generacích po mnoho následujících let.

¹³⁴ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

3.2. VLIVY OSLABUJÍCÍ INSTITUT MANŽELSTVÍ

Hlavním atributem určujícím moderní pojetí manželství je především skutečnost, že jsou si manžel a manželka ve společném manželském svazku rovni. Protikladem k této zásadní skutečnosti byla koncepce ABGB platící po mnohá historická období, neboť se nesla v tom duchu, že manželství je společenství tvořené dvěma nerovnoprávnými subjekty, z nichž žena má podřízené postavení.

Manžel byl ustanoven hlavou rodiny a žena musela být podřízena jeho moci. Její povinností bylo pomáhat manželovi v hospodářství a obydlí, ale také plnit jeho příkazy. Z výše uvedeného plyne, že tato dlouholetá právní úprava příliš nevybočovala z mantinelů tradic kanonického práva, které proklamovalo muže jako hlavu rodiny. Už tehdy tyto aspekty vyvolávaly určitou nejistotu mezi kompetencemi církve, která mohla rozhodovat o vzniku sňatku, naproti tomu státní úřady rozhodovaly manželské spory zahrnující rozluky a rozvod. Po dlouhou dobu nebylo opuštěno výsadní postavení manžela ani v právu rodičovském, kdy muž určoval dítěti jméno, vyslovoval souhlas se závazky dítěte, mohl rozhodovat o výchově dětí či spravovat jejich majetek. Pokud nastala rozluka nebo rozvod, děti náležely do péče otce. Výjimkou byli chlapci do čtyř let věku a dívky do sedmi let, které měla v péči matka. Po dlouhou dobu se v manželství také rozlišovalo, zejména kvůli rozdílným budoucím právním nárokům, mezi tzv. manželskými a nemanželskými dětmi.¹³⁵ Lze spatřovat jasné oslabující argumenty pro harmonické fungování manželství, neboť nerovnost se projevovala mezi členy rodiny ve všech směrech. Především byl degradován respekt vůči matce, která byla autoritou pouze do chvíle, než se její vůle začala lišit od vůle otce, který měl určující slovo. Současné kanonické právo taková ustanovení neobsahuje, naopak manželství a jeho podstatné vlastnosti jsou vnímány jako základ a pilíř nejvnitřnějšího společenství celého života jakožto společné cesty k Bohu spolu s dětmi, které jsou Bohem darovány.¹³⁶ Jestliže se nyní v kanonickém kontextu hovoří o právech a povinnostech v manželství, je zdůrazněna zejména rovnost práv a povinností manželů za předpokladu přirozeného zachování určitých rozdílností muže a ženy a také primárního práva integrální výchovy dětí u obou rodičů rovným dílem.

Otcovskou mocí byla chápána práva náležející výhradně otci, nikdy nemohla příslušet matce. Obsah těchto práv byl vymezen tak, že otci náleželo právo volby povolání dítěte a byl správcem jeho jmění, taktéž mohl doplňovat projev vůle dítěte v případě, kdy jej nemohlo

¹³⁵ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 32.

¹³⁶ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve : s ohledem na platné české právo*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 16.

samostatně učinit. Otec byl rovněž zákonným zástupcem dítěte. Měl oprávnění ustanovit v poslední vůli či v jiné formě pro případ smrti dítěti poručníka nebo konkrétní osoby z poručenství naopak dle jeho vůle vyloučit. Otcí náleželo řízení společné domácnosti manželů s dětmi. Ve vztahu k manželce mu byla dána povinnost jí obstarávat slušnou výživu v závislosti na jeho majetku. Mohl ji též kompletně zastupovat právně a fakticky. Směrodatnost výchovy a její podoba se řídila rozhodnutími otce. Týkalo se to i národnostních kolizí v případě volby jazyka pro výchovu dítěte. Omezení vlivu otce nastalo až dosažením dospělosti dítěte. Manželství mnohdy oslabovala dominantní role otce spolu s diskriminačním postavením matky, která nemohla případnému negativnímu vlivu na dítě téměř nijak zabránit. Dokud dítě nedosáhlo dospělosti, byl otec limitován pouze obecnou účelností výchovy. Proto jediným možným řešením, jak rozhodnutí otce zvrátit, bylo přezkoumání soudní cestou. Jestliže měla nějaká osoba za to, že dochází k zneužívání otcovské moci, mohla podat oznámení k příslušnému soudu; soud mohl posléze ex officio zakročit. Osoby, jež takové oznámení podaly, nebyly kromě matky účastníky řízení, proto neměly možnost podat opravný prostředek. Pokud se jednalo o dítě, které bylo dospělé, mohlo se obrátit samostatně na soud s žádostí, například v situacích, kdy žádalo změnu a určení výchovy ke zcela jinému povolání. Jednalo se o řízení nesporné, přičemž dítě bylo v roli účastníka řízení. Dítě však mnohdy ještě nemělo procesní způsobilost, a proto mu soud určoval opatrovníka, následně rozhodoval podle tělesných a duševních vývojových schopností dítěte. Navíc bylo dítě limitováno kvůli pojetí otcovské moci v manželství i v majetkových dispozičních právech. Na jedné straně to byl posun oproti silnému vlivu římského práva v tom smyslu, že dítě mohlo mít své jmění, na druhou stranu dítěti nebylo umožněno majetek přímo spravovat, ačkoli jej mohlo nabývat pro jeho osobu. V té míře, ve které vůle dítěte nebyla samostatně právně relevantní, byla doplňována zákonným zástupcem.¹³⁷

Nutný limit pro práva otce v rodině, která byla jednostranně nastavena, by dnes reflektovalo znění druhého článku Ústavy ČR, které stanoví: „*Každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.*“¹³⁸ Pokud však zákon tehdy deklaroval, že je právem otce autoritativně rozhodovat o rodině, ačkoli jeho rozhodnutí nebyla správná pro vytváření zdravého rodinného zázemí, dikce zákona tímto vlivem manželství oslabovala.

¹³⁷ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 41–42.

¹³⁸ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Dalším faktorem oslabujícím manželství bylo historicky dlouhodobé omezení projevu vůle dětí. Jejich svobodný projev byl rovněž vázán a fixován na dominantní postavení otce. Děti do sedmi let neměly žádný relevantní projev, ten určoval pouze jejich otec. Děti starší tohoto věku sice mohly činit samostatný projev, avšak ten neměl právní relevanci do chvíle, než byl potvrzen a doplněn autoritativní vůlí otce, jež mohla být dána předem, současně anebo až následovně, ovšem nikoliv k blíže neurčeným, pouze ke konkrétním právním jednáním. Otec byl zákonným zástupcem dítěte v té míře, v jaké dítě nemohlo samostatně činit právní jednání. Otec však mohl být v konkrétních případech kategoricky vyloučen k jednání za dítě, například v oblasti správy majetku. Zásadní změna ovlivňující manželství a rodinné postavení otce, matky a dětí nastala až vydáním zákona o právu rodinném, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 1950. Dosavadní institut představující jednostrannou otcovskou moc byl nahrazen rovnoprávným postavením obou rodičů ve vztahu k jejich dětem a rodičovská moc náležela oběma rodičům stejně.¹³⁹ Autoritativní ovlivňování manželství a výchovy dítěte otcem v podobě tzv. otcovské moci bylo nakonec zrušeno, avšak trvalo po velmi dlouho dobu.¹⁴⁰

V neposlední řadě je nutné zmínit dramatický dopad obou totalitních režimů na konkrétní rodiny i manželství. Nacistický a komunistický režim v prosazování svých zájmů často zacházel nejen za hranu zákona, ale naprosto mimo zákonem uznávanou míru lidského vnímání. Zvláště závažné zločiny, kterých se představitelé nacismu a komunismu dopouštěli na lidech nezákonnými výslechy, mučením, týráním nebo genocidou určité skupiny obyvatelstva a dalším zavrženíhodným jednáním, byly naprosto nepřijatelné.

Množství politických vězňů, odpůrců režimu a všech, kteří nesouhlasili se zločiny proti lidskosti, bylo popraveno, vězněno, perzekuováno nebo zbaveno všeho důležitého. Všechny totalitní kroky zasahovaly do rodin jednotlivců. Ozvat se proti nesvobodě často znamenalo riskovat vlastní ohrožení rodiny, smrt manžela či manželky nebo pomstu na dětech. Z toho důvodu jedním z nejdrastičtějších vlivů, které oslabilo mnoho rodin, neboť vzaly život, fyzické či psychické zdraví, životní hodnoty, domov a svobodu, byly samotné totalitní režimy. Osoby, které podporovaly totalitní režimy, propagovaly je nebo spokojeně a lhostejně mlčely, když byl jinému brán život a životní hodnoty, šířily přímo či nepřímo jedny z nejhorších ideologických nemocí, které postihly naši republiku po více než čtyři desítky let.

¹³⁹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 435.; KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. Díl IV. Právo rodinné*. Praha: Všeherd, 1930. 126 s.

¹⁴⁰ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 44–45.

3.3. VLIVY PŘÍSPÍVAJÍCÍ K TRANSFORMACI INSTITUTU MANŽELSTVÍ

Zásadním vlivem, který přispěl k transformaci institutu manželství, bylo vyřešení otázky ohledně regulace manželství státem nebo církví. Odpovědi na tento aspekt zásadně ovlivňující manželství se snažili dopátrat již autoři komentáře ABGB: „*Otázka svátosti či smlouvy objevuje se nám jako legislativně politický postulát, zda stát má manželství upravití anebo zda má se k němu zachovati neutrálně. Pro středověký stát, resp. pro středověkou římskou říši problém tento objevoval se nám v jiném světle, zda totiž manželství má být upravenou právem císařským neboli civilním či právem papežským nebo kanonickým.*“¹⁴¹ K vyřešení otázky nakonec přispěla teorie přirozenoprávní, která ABGB unikátním způsobem ovlivnila.¹⁴² Další vliv na transformaci manželství do jeho současné moderní podoby měly skutečnosti umožňující jeho zákonný vznik, resp. zákonné překážky, které jeho vzniku bránily. Kdybychom se zaměřili na historické zdroje, které tyto překážky poměrně autenticky upravovaly, dospěli bychom ke zjištění, že vymezení pochází z dob římského práva.

Již v antickém období tvořila absolutní překážku nedostatečná vyspělost. Dosažení dospělosti v této době bylo určeno věkovou hranicí, která byla u žen 12 let, u mužů pak 14 let. Překážkami byla též duševní choroba, impotence nebo jiné trvajících manželství, které dosud nebylo rozvedeno. Pro tyto překážky platil zákaz uzavřít manželství bezpodmínečně. Na druhou stranu existovaly překážky, které komplexně nevylučovaly uzavření manželství, kterými bylo například příbuzenství pokrevní či příbuzenství právní vytvořené agnací, švagrovstvím nebo poručenstvím. Vyloučen byl též sňatek mezi únoscem a unesenou osobou; tento vztah by dnes analogicky neumožňoval rámec trestního práva. Blízká biblickému pojetí byla skutečnost, že normy římského práva neumožňovaly manželství ani osobám, které se dopustily cizoložství.¹⁴³ Zákonné překážky manželství se zachovaly v různých podobách ve spoustě právních řádů a transformovaly základy a pilíře manželství do dnešní podoby.¹⁴⁴

V období totalitních režimů se transformace institutu manželství projevila nejvíce v tom směru, že manželství začalo být součástí propagace dané ideologie. Stát potřeboval získat kontrolu nad občany, a proto mu záleželo na tom, aby dokázal regulovat soukromý život

¹⁴¹ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 369.

¹⁴² VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 29.

¹⁴³ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 88.

¹⁴⁴ VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013, s. 37–38.

a osobní záležitosti každého jednotlivce. Mnohé aspekty manželství – forma, přezkum soudních otázek nebo vedení záznamů manželských svazků – se postupně přesunuly na státní orgány. Svá oprávnění postupně ztratily rovněž církve, které sice měly před nástupem totalitních režimů ještě určité kompetence, ale ty postupně přešly do monopolu státu. S tím souvisela režimem podsouvaná nedůvěřivost vůči církvím, které byly zejména pro komunistický režim hrozbou. Stát se pokoušel zbavit společnost vyznání a chtěl transformovat jejich víru v Boha na víru v ideologii, proto omezoval poslání kněží a církví v co nejvyšší možné míře.

Jedním z vlivů, který působil na institut manželství a proměňoval jej v celém stoletém horizontu, byl soudní přezkum v oblasti manželských věcí. Soudní judikatura je vodítkem pro právo jako takové z toho důvodu, že předpisy vydávané oprávněnými orgány jsou aplikovány na konkrétní záležitosti. Úlohu výkladu zastávají právě soudy, které na danou oblast života použijí rozhodující daný předpis tak, aby skutkový stav bylo možné komplexně vyhodnotit v co nejobjektivnější míře a v souladu s materiální pravdou. Způsob adekvátního postupu orgánů v současnosti trefně vystihuje § 2 trestního řádu, který požaduje, aby „...*byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.*“¹⁴⁵ Soudní vůlí je manželství intenzivně utvářeno a transformováno po celé etapy dějin.

Ovšem zdaleka nejvýznamnější oblastí, která se v posledních letech projevuje v institutu manželství a snaží se jej transformovat do zcela jiné podoby, je snaha o zrovnoprávnění stejnopohlavních svazků s manželstvím, resp. možnost uzavřít manželství osobám stejného pohlaví. Registrovaná partnerství se liší od manželství v českém kontextu zejména tím, že registrovaní partneři nemají stejná práva a povinnosti jako manželé. Čím dál intenzivněji jsou pokusy o transformaci institutu manželství do této podoby prosazovány v mnoha dalších zemích světa.

V této souvislosti je potřeba zaměřit se na to, co je podstatou pro univerzální definici manželského svazku a osob, které do něj chtějí vstoupit. Aby mohlo dojít k transformaci manželství, je potřeba znát zásadní argumenty, které přesvědčí zákonodárce i soudy o tom, že se moderní vývoj posunul a není již nutné chápat manželství jako trvalý svazek muže a ženy, přestože tak bylo chápáno v dějinách po tisíce let.

Zaměřil bych se na argumenty podporující uzavření manželství stejnopohlavním párům, ke kterým poskytnu opačnou argumentační perspektivu, jež jejich opodstatnění naopak vyvrací. První ze tří nejvýznamnějších argumentačních linií je tzv. zákaz diskriminace. Dle tohoto

¹⁴⁵ Zákon č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

argumentu by měl mít každý právo na láskyplný život bez ohledu na svou sexuální orientaci. Problém tohoto tvrzení spočívá v jeho celospolečenském spektru, neboť opodstatněním nemohou být jen právní mantinely, ale také biologické a psychologické faktory, jež se zaobírají otázkou biologicky vrozené orientace, nebo naopak orientací způsobenou psychologickým vlivem prostředí, které jedince utvářelo a jehož zvolená orientace je protestním sugestivním vjemem. Extrémním protipólem tohoto argumentu je též skutečnost, že pokud by se měla akceptovat „láska pro všechny“, otevírá tento argument cestu též manželství s náctiletými nebo lidem s orientací jinou než k lidským bytostem. Tyto extrémní jevy jsou však společností vnímány spíše již negativně. Ukazatelem tedy zůstává morální měřítko, které určí, co je lidsky přijatelné a co již nelze považovat za běžný láskyplný vztah. Manželství bylo od počátku myšleno jako svazek tvořený mužem a ženou, kteří spolu dokážou vytvořit pouto a zachovávat rodinu po celé generace, tento aspekt však stejnopohlavní pár nikdy naplnit nemůže.

Druhým nejzásadnějším argumentem je tzv. dispozice manželskými právy. Partneri mají spoustu stejných či obdobných práv. Jako ukázkou lze uvést zákon o registrovaném partnerství přijatý v ČR v roce 2006, který vymezil v § 8 a § 10: „*O záležitostech partnerského soužití rozhodují oba partneři společně; nedohodnou-li se v podstatných věcech, rozhodne na návrh některého z nich soud. Partneri mají vzájemnou vyživovací povinnost.*“¹⁴⁶

Registrovaní partneři však nemají stejné právní možnosti jako manželé, zejména v oblastech majetkových a rodičovských práv či v sociálním zabezpečení. Cílem úsilí je tak posílit právní nástroje druhého partnera, který by mohl mít stejné právní nároky jako manžel a manželka. Tento argument je nutné systematicky analyzovat v kontextu prvního zmíněného argumentu. Oblast, která by umožňovala vznik těchto právních nároků, by musela reflektovat smysl a účel těchto manželských práv, která by se stejnopohlavním zrovnoprávněním mohla změnit. Cílem majetkových práv manželů je zabezpečovat rodinu, případně ji uchránit v nepříznivých situacích. Pokud však stejnopohlavní pár nemá děti nebo nevytváří další rodinné zázemí, jež by mohli partneři nadále finančně zabezpečovat, a partnerství je fixováno pouze na druhou osobu, dochází k určité kolizi. Z toho důvodu mnohdy rodinné právo počítá spíše s právní optikou muže a ženy, kteří jsou schopni další rodinu později utvořit. Stejně tak otázky sociálního zabezpečení nebo rodičovství se vážou nejen ke druhé osobě ve svazku, ale především k dětem. Pokud dva partneři nemají dítě, není logicky možné nabývat práva, která se k výživě, výchově a péči o děti vážou.

¹⁴⁶ Zákon č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Posledním nejvlivnějším argumentem, který apeluje na transformaci manželství, je tzv. moderní vývoj společenského chápání. Je zřejmé, že se společenské prostředí mění a v každé generaci dochází ke změnám ve vnímání různých životních oblastí. Stejně tak se vyvíjí věda a technika, není možné trvat na vědeckých dogmatech, která v průběhu celospolečenského vývoje ztratila svá opodstatnění, protože předmětné vědecké teorie byly vyvráceny.

Účelová transformace opodstatněna moderním vývojem má své ukotvení v tvrzení, že se společnost neustále vyvíjí a historicky dané vnímání institutu manželství se změnilo. Položme si otázku, co se změnilo v pojetí manželství. Jako právní můstek vezměme opět zákonnou definici v současnosti vymezenou: „*Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.*“¹⁴⁷ Je určitě možné v této definici „muže“ a „ženu“ nahradit slovy „partnerů“ či „partnerek“. Ovšem bylo by nutné pozměnit kompletní definici. Neplatí, že vztahem partnerů či partnerek může být založena rodina nebo mohou být počaty děti, které jimi budou následně vychovávány. Platí pouze třetí aspekt vzájemné podpory a pomoci, který se v současném registrovaném partnerství bezesporu objevuje. Je potřeba tedy vnímat moderní vývoj manželství v takovém měřítku, aby reflektoval nejen nahrazení vůle muže a ženy dvěma osobami stejného pohlaví, ale taktéž aby zůstaly zachovány celospolečenské pilíře pro naplnění účelu manželství, založení rodiny a výchovy dětí pro další generace. Tyto pilíře se bezesporu nezměnily a zůstávají konstantní. Změnilo se však vnímání toho, kdo je považován za manžela a manželku, a začíná být tolerováno a akceptováno jiné měřítko. Vyřešení otázky tak v budoucnu bude spočívat na zákonodárných orgánech, soudních rozhodnutích, programech daných politických stran, vůli a postojích lidí ve společnosti, kteří určí, zda vnímají nutnou změnu v pojetí manželství a potřebu transformace tohoto institutu navzdory tisíciletým historickým pilířům právně deklarujícím manželství.

¹⁴⁷ § 655 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

4. ZMĚNY V POJETÍ INSTITUTU MANŽELSTVÍ V SOUČASNÉ DOBĚ

4.1. PRÁVNÍ FAKTORY

V současnosti je stále intenzivněji vnímána intervence mezinárodních orgánů do českého národního práva. Zejména členství České republiky v Evropské unii koriguje směr národních zákonů. Česká republika se při vstupu do Evropské unie zavázala k dodržování smluv, kterými jsou členské státy EU vázány. ČR se prostřednictvím svých zástupců volených do orgánů EU podílí na utváření evropského práva. Ovšem dochází mnohdy k právní kolizi norem mezinárodních a národních. Soudce je povinen rozhodovat taktéž v souladu s mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu na základě čl. 10 Ústavy. Ústava v čl. 95 deklaruje: „*Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu; je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo s takovou mezinárodní smlouvou.*“¹⁴⁸ Pokud se stane, že mezinárodní smlouva, která je součástí právního řádu, je v rozporu se zákonem, je soudce povinen aplikovat ustanovení mezinárodní smlouvy, případně u daného právního předpisu nechat přezkoumat konformnost právních předpisů pro správnou aplikaci tak, aby jeho rozhodnutí bylo zákonné.

Velkou roli tak v posledním vývoji institutu manželství hrají orgány Evropské unie. Poslední dobou se zákonodárné orgány EU ubírají tím směrem, že se snaží čím dál tím více chránit rodičovství, nejlepší zájem dítěte a rovnost každého jednotlivce v otázce rodinně-právních vztahů. Další vývoj bude záviset na tom, zda volenými zástupci budou lidé zasazující se o kvalitní rodinné zázemí každého člověka. Toto tvrzení platí rovněž pro národní zákonodárné orgány, zejména pak pro poslaneckou sněmovnu a senát. Česká republika však bude v právních faktorech nadále specifická, neboť razantní zásahy do institutu manželství bude nutné schválit oběma komorami. V právní rovině ČR hraje roli, zda se jedná o ústavní zásah do manželství, anebo půjde o právní úpravu manželství klasickými zákony. Klíčové na tomto hledisku jsou dvě indicie. První z nich je fakt, že ústavní zákon (na rozdíl od klasických zákonů) nemůže vetovat prezident, resp. jeho nesouhlas s ústavním zákonem nemá relevanci. Druhým měřítkem je pak rovina schvalování ústavního zákona. Klasický zákon totiž nemusí být přímo schválen oběma komorami za určitých podmínek. V případě schválení nadpoloviční většinou přítomných poslanců se zákon dostane k hlasování v senátu, který ho

¹⁴⁸ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

však schválit nemusí. Klasický zákon se pak vrací zpátky do poslanecké sněmovny, která ho může schválit nadpoloviční většinou všech poslanců, přestože byl zamítnut nebo vrácen v jiném znění schváleném senátem.¹⁴⁹ Ovšem pokud by se jednalo o zákon ústavní, je u něj nutné schválení třípětinovou většinou všech poslanců i všech senátorů v obou komorách. Není tedy možné ústavní zákon neschválit v senátu a jednoduše jej přehlasovat v poslanecké sněmovně.¹⁵⁰ Z toho důvodu je jisté, že pro dramatické změny v institutu manželství by byla potřeba kvalifikovaných souhlasů obou komor. K takovýmto změnám, které by se promítly do právních předpisů, může dojít jedině v případě, že by došlo ke klíčovým změnám ve volbách do obou komor Parlamentu ČR.

Neopomenutelný právní faktor, který bude i nadále ovlivňovat vývoj a pojetí institutu manželství, je v neposlední řadě soudní aparát. Konkrétní právní případy, které jsou u soudů denně řešeny, reagují ve svých verdiktech pružně na změny ve společnosti. Zásadní roli zde budou hrát zejména vyšší soudní instance, klíčová úloha pro ústavně konformní výklad pak bude záviset na Ústavním soudu. Ten se za každou cenu bude snažit chránit materiální jádro ústavy a hodnoty demokratického právního státu, do kterých zákony a právo mohou zasahovat pouze za předpokladu, že s nimi budou v souladu. Ústavní soud má roli tzv. negativního zákonodárce. To znamená, že nemůže aktivně zasahovat do momentálně utvářených nebo schválených zákonů až do chvíle, kdy někdo napadne jejich ústavnost a zákonnost ústavní stížností. Od té chvíle je na posouzení Ústavního soudu, aby ústavní stížnost projednal, a v případě, že bude žalobce úspěšný, bude nutné, aby byla daná zákonná úprava změněna. Je tedy nezpochybnitelné, že změny podstatných náležitostí demokratického právního státu budou nadále nepřijatelné.¹⁵¹

Tato skutečnost zaručuje, že institut manželství bude v následujícím období nadále chráněn a zůstane zabezpečena jeho nezměnitelnost v takové míře, v jaké jsou manželství a jeho systematické součásti v souladu s právním státem. Budou se jistě objevovat tendence, snahy a návrhy zákonodárců a jiných orgánů do manželských záležitostí zasahovat, avšak pro tyto situace je garantována právě soudní ochrana a obrana. Soudní přezkum umožňuje chránit život a práva každého, díky tomu dokáže jednotlivec své právo efektivně a oprávněně bránit. Nejdůležitějšími právními faktory pro institut manželství tak zůstává oprávnění každého člověka bránit se, pokud vnímá, že je do jeho rodinné a manželské právní sféry zasahováno. Soudní orgány totiž naslouchají oprávněné žádosti každého, kdo právní ochranu bere vážně.

¹⁴⁹ Čl. 47 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁰ Čl. 39 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵¹ Čl. 9 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

4.2. POLITICKÉ FAKTORY

Institut manželství je v současnosti utvářen politickými faktory, které demonstrativně ovlivňují představitele poslanecké sněmovny, senátu, vlády a ministerstev, územně samosprávných celků, prezident reprezentativními výroky a další aktéři schopní pozměňovat komplexnost a aspekty v pojetí manželství. Faktory politické intervence jsou zde myšleny především v takovém smyslu, v jakém jsou volení představitelé schopni ovlivňovat politickými nástroji smýšlení občanů České republiky na základě politické soutěže. Je bezpochyby legislativně velmi obtížně změnit právní rámec manželství. Ovšem síla politických nástrojů nabývá na intenzitě ve zcela jiném měřítku. Díky politické síle je možné ovlivňovat smýšlení voličů, kteří pak jednotlivá politická uskupení volí, přičemž je rozhodující, jaký politický program a směřování daná politická strana zastává.

Z toho plyne, že jakmile jsou konkrétní političtí zástupci zvoleni do orgánů, které ovlivňují legislativní rámec manželství, je zde systematicky vidět propojenost právního a politického horizontu. Zákony, které budou nadále utvářet institut manželství, se tak budou odvíjet od politické ústavní většiny v zákonodárných a jiných orgánech oprávněných k vydávání zákonných či podzákonných právních předpisů.

Tento rámec je mnohem širšího charakteru, neboť se nevztahuje pouze na zákony jako takové, ale na kterákoliv rozhodnutí, ať už v ústavním, občanském, trestním, správním nebo kterémkoli jiném právním odvětví, jež může jakkoli regulovat oblasti spojené s manželstvím. Zaměřím se na sílu politických faktorů v předmětných čtyřech právních odvětvích a uvedu praktické příklady toho, jak mohou politické nástroje změnit právní rámec manželství.

V ústavním právu může skrze politické nástroje dojít k nejvýznamnějšímu zásahu do pilířů manželství, neboť ústava je klasickým zákonům nadřazena. Ochrana rodiny a rodičovství je garantována v čl. 32 Listiny základních práv a svobod: „*Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.*“¹⁵² Je však možné zasáhnout do pojetí rodiny a manželství jako celku, např. prosazením zákona, který dovoluje uzavřít manželství stejnopohlavním pářům. V takovém případě by bylo pro klasický zákon potřeba souhlasu nadpoloviční většiny zákonodárců. Záleží tedy na tom, jestli budou zvolena politická uskupení, jež podporují manželství stejnopohlavních párů či nikoli. Pokud by taková politická uskupení měla v zákonodárných orgánech většinu, resp. jejich představitelé by měli vůli a byli rozhodnuti pro takový návrh hlasovat, k zásahu do manželství dojít může.

¹⁵² Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Změny v odvětví občanského (civilního) práva byly podrobně rozebrány v předchozích kapitolách. Je předvídatelné, že ke změnám zasahujícím do letitých pilířů manželství nedojde (například k posunutí hranice pro uzavření manželství na 14 let věku). Co se však může změnit, jsou předpisy upravující civilní proces, které se ostatně novelizují relativně často. Ke změně hmotněprávní úpravy civilního práva došlo vydáním NOZ s účinností k 1. lednu 2014, naproti tomu občanský soudní řád představující procesněprávní předpis je účinný s řadou novel již od 1. dubna 1964. Stále tak dochází v oblasti občanského práva k vývoji postupů v civilním procesu, ačkoli hmotněprávní úprava je samozřejmě taky stále novelizována. Je možné, že v následujících letech bude vydán komplexní nový procesní předpis, avšak predikce potvrzují, že se jedná o velice složitý konstruktivní proces, který vyžaduje nutnou precizní odbornou systematickou angažovanost a kooperaci.

V oblasti trestního práva se trestná činnost oproti minulým rokům čím dál tím více posouvá také do virtuálního prostředí. Manželé nebo nesezdané páry si uvědomují, že své děti mohou vystavovat v internetovém prostředí nejen škodlivým vlivům psychologickým, vývojovým či sociálním, ale také trestné činnosti jiných osob. Jedná se o trestné činy, kterými jsou např. svádění k pohlavnímu styku, výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií nebo zneužití dítěte k výrobě pornografie.¹⁵³ V těchto případech je potřeba předcházet preventivně možným trestným činům – o dítě se zajímat, komunikovat s ním o jeho využívání času v internetovém prostředí, ale především je efektivně a s pochopením informovat o formách nebezpečí, které mu prostřednictvím různých vlivů na internetu hrozí.

Posledním vybraným odvětvím je správní právo. Mnohé protiprávní činy rodičů či jejich dětí nejsou trestnými činy, ale jsou postihovány ve správním řízení. Ať už se jedná o jakékoli správní delikty, závisí především na zákonodárné politické vůli, která bude určovat hranici pro posouzení skutku jako správního deliktu či trestného činu. Výchova rodičů by měla směřovat k tomu, aby dítě respektovalo a mělo úctu k právním předpisům, aby nemuselo být postihováno v trestním ani správním řízení.

Politické nástroje určující budoucí vývoj manželství budou ve velké míře záviset na změně názorů a postojů v celé společnosti. Zda politické síly posílí, oslabí, nebo transformují institut manželství, bude záviset především na jejich schopnostech přesvědčit společnost k většinovému konsensu o významu manželství a potřebám jeho základy ponechat nebo měnit.

¹⁵³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

4.3. INTERPERSONÁLNÍ FAKTORY

V neposlední řadě způsobují změny v pojetí institutu manželství interpersonální faktory. Mezilidská interakce a vnímání každého jednotlivce ovlivňuje komplexní postoj společnosti na jakýkoliv tematický celek. V současné době je institut manželství ovlivňován dvěma zásadními interpersonálními rovinami.

Na jedné straně je klíčovým faktorem rovina objektivní, jež představuje obecnou perspektivu pohledu na manželství, která se projevuje explicitně v celé společnosti. V současnosti je stále intenzivněji celospolečensky vnímán opětovný trend podporující vznik manželských svazků. Tento trend je zapříčiněn mnoha skutečnostmi, jako příklad lze uvést mezilidský psychologický aspekt definovaný zdoláváním životních mezníků. Tyto mezníky jsou s oblibou prezentovány ve společenském a virtuálním prostředí. Díky tomu pomáhají přesunout manželství k interpersonální hodnotě, která vnímá manželský svazek jako jedinečnou součást životních zlomů. Manželství je proto čím dál intenzivněji vnímáno jako pozitivní součást rodinného života, nikoliv v negativním smyslu jako zastaralý institut.

Druhou rovinou je subjektivní perspektiva, jež je určována individuálním přístupem jednotlivce, resp. vzorci specificky ovlivňujícími každou konkrétní rodinu. Osobnost každého člověka je v průběhu života formována mnoha vlivy, např. školou, zálibami, přáteli, vlastními zkušenostmi, ovšem za jeden z nejintenzivnějších vlivů lze jednoznačně považovat rodinné zázemí, neboť dítě zásadně vyrůstá v konkrétním rodinném zázemí prakticky po celou dobu studia na základní a střední škole, často i po tomto období. Rodičovskou odpovědnost lze proto chápat jako klíčový faktor pro výchovu a vývoj určující budoucí generace. NOZ její podstatu v současné právní úpravě definuje takto: „*Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.*“¹⁵⁴ Směřování výchovy dítěte, rodičovství a s ním související interpersonální skutečnosti určují rodiče, kteří korigují otázky rodinného života. Tuto skutečnost predikuje čl. 8 Úmluvy: „*Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.*“¹⁵⁵ Úmluva podtrhuje nárok na respektování rodinného a soukromého života, explicitně tak přesouvá

¹⁵⁴ § 858 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁵ Sdělení č. 209/1992 Sb., Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících, ve znění pozdějších předpisů.

primární odpovědnost za výchovu dítěte na rodiče. Je zde evidentní kontrast zdůrazňovaný v minulých kapitolách, jenž identifikoval skutečnost, že nedemokratické režimy měly naopak oproti demokratickému státu velký zájem na intenzivním zasahování do rodinného a soukromého života a korigovaly společenské postoje nejen manželů, ale též jejich dětí.

Poslední ze zkoumaných vlivů určující progres postojů k manželství je utvářen informačními zdroji, ze kterých jednotlivci čerpají. Právo na informace, včetně svobody projevu, jsou Listinou základních práv a svobod zaručeny, bližší specifikace v jejich regulaci upřesňuje čl. 17: „*Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.*“¹⁵⁶ Nakonec je tedy určující svoboda jednotlivce ve zjišťování a ověřování informací, na základě kterých čerpá své následující postoje k jakémukoliv společenskému tématu. Avšak pohled na manželství a rodinu může být ovlivňován nejen výroky rodinných příslušníků, přátel či významných osobností, jejichž subjektivní postoj mohl změnit perspektivu jednotlivce, ale též zdroji studijními, knižními či internetovými. Utváření jednotlivce díky vzdělávání, literatuře, nebo sledování internetových vyjádření může bezpochyby zasáhnout do jeho celospolečenského vnímání v určité oblasti. Proto zůstává velkým otazníkem, zda svoboda projevu a právo na vyhledávání či šíření informací může být posílením institutu manželství či jeho oslabením, neboť záleží na konkrétním prostředí, jež jednotlivce utváří. Konečně problematiku v pojetí manželství interpersonálními faktory vystihují články 1 a 2 Ústavy ČR, které deklarují: „*Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.*“ „*Lid je zdrojem veškeré státní moci; vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní.*“¹⁵⁷ Závěrem je tedy nutné zdůraznit, že úcta k právům a respekt ke každému člověku bude vždy zásadním pilířem demokracie, ačkoli má každá skupina lidí napříč kulturami k pojetí institutu manželství a rodiny různorodý postoj. Záleží na tom, jak bude společnost utvářet pojetí rodiny nadále, neboť právě jednotlivci tvořící celek mají nakonec největší podíl na svobodném rozhodování o budoucích změnách v oblastech lidského života.

¹⁵⁶ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁷ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

ZÁVĚR

Manželství je v průběhu každé historicko-právní etapy díky své univerzalitě vnímáno jako zcela specifický institut. V práci jsem se zaměřil na posledních sto let vývoje českých dějin, které měly na změny v pojetí institutu manželství velmi intenzivní vliv a přímý dopad. Nejprve jsem vysvětlil samotný pojem manželství spolu s jeho hlavními účely, přičemž jsem dospěl k závěru, že některé účely manželství jsou velmi proměnlivé a jiné naopak v zásadě stabilní. Následovně jsem ozřejmil vztah mezi rodinou a manželstvím, jenž byl charakterizován jako jedinečný poměr mezi dvěma neoddělitelnými oblastmi, který však je vnímán různě perspektivou legislativy. Posléze jsem zdůvodnil vymezení konkrétních časových intervalů, které byly interpretovány jako systematicky opodstatněné historické etapy, neboť příslušná právní úprava a zákonodárná moc se v každém z vymezených období ubírala určitým směrem.

Optikou stoleté perspektivy jsem v práci zkoumal nejdříve období po vzniku Československé republiky, jež bylo určeno jako významný mezník pro fungování nového státu, který ovlivnil pozdější pojetí manželství v mnoha právních změnách, jež se promítly do konkrétních legislativních rámců. Zejména se začaly objevovat demokratické prvky rovnosti a respektu ke každému jednotlivci zakotvené do právní úpravy institutu manželství a vztahů v rodinném právu. V práci vyhodnocuji, že se v prvním vymezeném období let 1918–1948 zachoval v zákonné úpravě silný vliv pojetí muže s jeho autoritativní rolí v rodině, a spolu s pojetím otcovské moci tak zůstalo v určeném období nadále toto pojetí ponecháno, k čemuž napomohl též vliv kanonického práva, který otce za hlavu rodiny považoval. Přelom nastal po roce 1948 nástupem komunistického režimu. Docházím ke zjištění, že si nový totalitní režim zajistil ducha ideologického vnímání nejprve vydáním Ústavy ze dne 9. května 1948¹⁵⁸, díky které byl nejvyšší ústavní zákon státního zřízení nadřazen všem dalším zákonům a jejich smysl a účel proto musel být v souladu s novou Ústavou. Kvůli tomu došlo ke změně mnohých zákonů, včetně předpisů regulujících manželství a rodinné právo, příkladem byla nová úprava rodinného práva, jež nabyla účinnosti 1. ledna 1950.¹⁵⁹ Důležitou změnou v pojetí manželství byla konkrétní tendence zákonů vydaných v období totalitního režimu, jež měla za cíl odlišovat se za každou cenu od pojetí manželství v kanonickém právu, a tím pádem také od ABGB, jež bylo církevním právem inspirováno. Tato skutečnost byla vysvětlena jako cíl komunistického režimu definitivně redukovat pravomoci a kompetence církevního prostředí, které by mohly

¹⁵⁸ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁹ Zákon č. 265/1949 Sb., Zákon o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů.

ovlivňovat ideologii režimu. V tomto období můžeme spatřit rovněž kladné aspekty, neboť vydáním nových předpisů rodinného práva byla intenzivně posílena rovnocenná role ženy v rodině, a do pozadí tak ustoupila autoritativní jednostranná moc otce. Tímto směrem se ubírala také další Ústava¹⁶⁰ vydaná v 60. letech, která rovněž ovlivnila pozdější úpravu rodinného práva¹⁶¹ účinnou až do konce roku 2013. Převratem celospolečenského dění byla sametová revoluce, která započala 17. listopadu 1989. Perspektiva historické optiky proto reflektuje poslední legislativní změny třicetiletého období právě v letech 1989–2018, kdy postupně došlo ke změnám ve všech oblastech směřování státu. Dospěl jsem k závěru, že poslední legislativní období je silně ovlivněno členstvím České republiky v mezinárodních organizacích, díky kterým je úprava manželství a rodinného práva koordinována právními systémy většiny evropských zemí. Dochází tak ke sjednocování systémů a do českého právního řádu jsou stále intenzivněji vkládány celospolečenské prvky projevující se ochranou manželství a respektováním nejlepšího zájmu dítěte.

V následující kapitole jsem se věnoval vlivům konkrétních změn na institut manželství. V souvislosti s vlivy, které posilovaly institut manželství, docházím k závěru, že své specifické kladné pojetí manželství měl paradoxně komunistický režim, neboť vnímal rodinu a manželství jako základ svého systému pro budování socialistické společnosti. Na druhou stranu demokratické systémy fungující mimo období totalitních režimů posilovaly manželství díky garanci lidských práv a svobodě jednotlivce, která se promítala do manželství ukotveného v právním státu. Naopak vlivy, které institut manželství oslabovaly, se projevíly na základě zjištění v největší intenzitě tehdy, když byli někteří členové rodiny vnímáni nerovnocenně, neboť nemohlo být vytvořeno rodinné zázemí vzájemně stejného respektu ke všem osobám a vytvoření sounáležitosti v rodinném prostředí bylo mnohem složitější. Poslední část kapitoly jsem věnoval jevům, které institut manželství transformují, přičemž klíčovým bylo zhodnocení, jež reflektuje jako významné hledisko pro posouzení transformace především měřítko hlavních účelů institutu manželství.

Závěrečná kapitola je zaměřena na poslední změny v pojetí institutu manželství, které jsou zohledněny faktory právními, politickými a interpersonálními. Dospěl jsem k závěrům, že právní faktory působící na institut manželství budou nadále ovlivňovat demokratické orgány, které jsou součástí právního státu, jejichž vliv na legislativu manželství byl v práci rovněž vysvětlen. Dále pak národní legislativu ovlivňuje členství České republiky v mezinárodních

¹⁶⁰ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁶¹ Zákon č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

institucích, které utvářejí koordinaci právních systémů členských států. Politické faktory byly naopak předesťeny jako skutečnosti, které jsou utvářeny společnostmi, politickými preferencemi každého jednotlivce a osobnostmi, které zastávají určité hodnoty vztahující se k manželství a rodině. Interpersonální faktor charakterizovalo zejména rodinné zázemí každého jednotlivce, u kterého hraje klíčovou roli výchova a péče o dítě.

Na samotný závěr je nutné říci, že manželství je po celý historický vývoj výjimečným právním klenotem, neboť přes všechny události a etapy, které se v dějinách odehrály, přetrvalo. Je potřeba vážit si skutečných hodnot, života každého člověka a zároveň utvářet další generace, které ponесou odkaz utvářený krásou manželství a rodiny jako kamínku v mozaice celé historie.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie; Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., ve znění pozdějších předpisů.
CIC/1917	Kodex kanonického práva z roku 1917
CIC/1983	Kodex kanonického práva z roku 1983
ČR	Česká republika
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
LZPS	Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.
MatrZ	Zákon č. 301/2000 Sb., zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
ZOR	Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
ZPR	Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

PŘÁVNÍ PŘEDPISY

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Ústavní zákon 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Ústavní zákon č. 162/1998 Sb., Ústavní zákon, kterým se mění Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 7/1946 Sb., zákon o hromadném poručení.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 48/1947 Sb., zákon o organizaci péče o mládež.
- Zákon č. 50/1973 Sb., zákon o pěstounské péči.
- Zákon č. 53/1968 Sb., o změnách v organizaci a působnosti některých ústředních orgánů.
- Zákon č. 58/1984 Sb., kterým se mění zákon o pěstounské péči.
- Zákon č. 61/1918 Sb., zákon, jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly ze dne 10. prosince 1918.
- Zákon č. 69/1952 Sb., zákon o sociálně právní ochraně mládeže.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 114/1988 Sb., zákon České národní rady o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení.
- Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

- Zákon č. 121/1975 Sb., zákon o sociálním zabezpečení.
- Zákon č. 129/1975 Sb., zákon České národní rady o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení.
- Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 142/1950 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 144/1991 Sb., zákon České národní rady o změnách v působnosti orgánů České republiky a o působnosti obcí v sociálním zabezpečení.
- Zákon č. 234/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění zákona č. 132/1982 Sb.
- Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 268/1949 Sb., zákon o matrikách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 301/2000 Sb., zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.
- Zákon č. 455/1919 Sb., zákon, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských /měšťanských/ v republice Československé.
- Císařský patent č. 946/1811 ř. z., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů.
- Alimentační zákon československý ze dne 16. prosince 1930 č. 4/1931 Sb.
- Listina základních práv Evropské unie.
- Výnos vyhlášený pod číslem 75/1939 ve Sbírce zákonů a nařízení.
- Vládní nařízení ze 7. března 1942 č. 85 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích.
- Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.
- Nařízení vlády č. 59/1964 Sb., Vládní nařízení o úkolech národních výborů při péči o děti.

- Nařízení vlády č. 74/1951 Sb., kterým se zřizují nová ministerstva.
- Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu.
- Pakt o občanských a politických právech z roku 1976, publikovaný pod č. 120/1976 Sb.
- Vyhláška č. 130/1975 Sb., vyhláška ministerstva práce a sociálních věcí České socialistické republiky, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České socialistické republiky v sociálním zabezpečení.
- Sdělení č. 209/1992 Sb., Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících.

MONOGRAFIE A KOMENTÁŘOVÁ LITERATURA

- BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 1007 s.
- BJÖRNSON Björnstjerne. *Jednoženství a mnohoženství*. V Praze: [s.n.]. 1897. 37 s.
- ČEPIČKA, Alexej, SOUKUPOVÁ, Eva (ed.). *Šťastná rodina, šťastný národ*. 1. vydání. Praha: Min. inf. a osv. a ministerstvo spravedlnosti, 1949. 37 s.
- ČEŠKA, Zdeněk a kol. *Československé rodinné právo*. Praha: Panorama, 1985. 307 s.
- GERLICH, Karel. *Rozvod, rozluka, alimenty: předpisy upravující uzavření manželství, rozvod, rozluku, neplatnost manželství, právní poměry rozvedených a rozloučených manželů, výživné, osvojení a právní poměry dětí*. Praha: Nákladem Právnického knihkupectví a nakladatelství V. Linhart. 1934. 430 s.
- GLOS, Josef. *Rodinné právo*. 1. vydání. Bratislava: Obzor, 1965. 301 s.
- HENNER, Kamil. *Úvaha o reservatio mentalis při smlouvě manželské*. In: *Právník*, 1911. s. 897. TILSCH, Emanuel. *Reservatio mentalis při smlouvě manželské*. In: *Právník*. 1911. 897 s.
- HOBZA, Antonín. *Podvod při smlouvě manželské dle práva kanonického se zřetelem k církevnímu právu evangelickému a modernímu právu světskému*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1906. 88 s.

- HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: úvahy nad právním postavením dítěte*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 160 s.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, 1349 s.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017. 400 s.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 558 s.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998. 398 s.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém, RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 232 s.
- KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 264 s.
- KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. Díl IV. Právo rodinné*. Praha: Všehrd, 1930. 126 s.
- KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, 126 s.
- KRÍŽENECKÝ, Jan. *Zákonná úprava příbuzenských sňatků s hlediska biologicko-lékařského*. In: *Právník*. 1918. 365 s.
- LAURIN, František. *O nedospělosti co překážce manželství podle práva římského, rakouského a kanonického*. In: *Právník*. 1875, 757 s.
- LAURIN, František. *Pokrevenství a švakrovství jakožto překážky manželství rozlučující podle práva církevního*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1891, 76 s.
- MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. 1. vydání. Praha: Orac, 1995. 269 s.
- MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vydání. Praha: Linde, 2003. 640 s.
- MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník IV. svazek. § 655-975 Rodinné právo. Velký komentář*. Praha: Leges, 2016. 2. svazek. 2064 s.

- MENKE, Monika. *Soudnictví římskokatolické církve v českých zemích v období kodifikovaného kanonického práva*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 272 s.
- NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha: Krystal, 2006. 215 s.
- RADVANOVÁ, Senta. *Manželství a rodina v ČSSR*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964. 158 s.
- RADVANOVÁ, Senta a kol. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015. 197 s.
- ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 1. díl. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935. 680 s.
- SCHELLE, Karel, SCHELLEOVÁ, Ilona. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993. 602 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 350 s.
- SVOBODA, Emil. *Rodinné právo*. Praha: Vesmír, 1921. s. 19. KRČMÁŘ, Jan. *Právo rodinné*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1923, 134 s.
- ŠÍNOVÁ, Renáta, ŠMÍD, Ondřej a kol. *Manželství*. 1. vydání. Praha: Leges, 2014. 336 s.
- VACEK, Josef. *Manželské právo dle názorů církve římsko-katolické u srovnání s hlavními názory moderních právních systémů*. Brno: Nákladem československého akademického spolku Právník, 1924. 147 s.
- VACEK, Josef. *O zasnoubení v církevním právu římskokatolickém*. In: *Vědecká ročenka Právnické fakulty*. 1922/1923, roč. 2, 77 s.
- VACEK, Josef. *Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin*. Brno: Nákladem československého akademického spolku Právník, 1923. 241 s.
- VESELÁ, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 262 s.
- VESELÁ, Renata. *Vybrané historické zdroje současného rodinného práva*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2013. 178 s.
- VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993. Právnické sešity č. 73. 12 s.

- VESELÁ, Renata, SCHELLE, Karel. *Vývoj rodinného práva na území České republiky do roku 1945*. In: *K 75. narozeninám profesora Hubenáka (Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej pri tejto príležitosti)*. Banská Bystrica: Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2004. 21 s.
- VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989*. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2004. 13 s.
- VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 684 s.
- VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel. *Repetitorium českých právních dějin do roku 1945*. 1. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2008. 218 s.
- VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. 1. díl*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 616 s.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá legislativními změnami v pojetí institutu manželství optikou stoleté perspektivy českých moderních dějin. Konkrétní změny právní úpravy manželství jsou přiblíženy ve třech intervalech, které jsou ohraničeny vznikem Československé republiky, nástupem komunistického režimu a sametovou revolucí jako historickým mezníkem vedoucím ke vzniku samostatné České republiky. Autor dochází k závěru, že současná podoba institutu manželství má svůj původ především v českém dějinném kontextu z důvodu klíčových historicko-právních etap, které pozdější pojetí manželství ovlivnily. Změny v pojetí institutu manželství jsou rovněž zapříčiněny celosvětovou proměnou paradigmatu uspořádání partnerského a rodinného života způsobeného vlivem mezinárodních právních aspektů.

ABSTRACT

This thesis examines legislative changes in the institution of marriage through the lens of a century-long development in modern Czech history. These changes regarding the legal regulations of marriage are considered in three stages: the establishment of the First Czechoslovak Republic, the coming of the communist regime, and the Velvet Revolution, the last of which is acknowledged as a historical milestone in the establishment of the independent Czech Republic. The author concludes that the current form of the institution of marriage has its origins predominantly in the context of Czech history due to the key historical and legal stages that influenced the later concepts of marriage. The changes in the concept of the institution of marriage are also caused by the worldwide paradigm shift in the arrangement of partner and family life caused by the impact of international legal aspects.

KLÍČOVÁ SLOVA

Změny, pojetí, manželství, české moderní dějiny

KEY WORDS

Changes, concept, marriage, modern Czech history